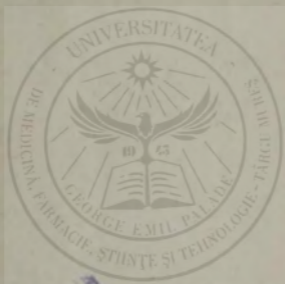
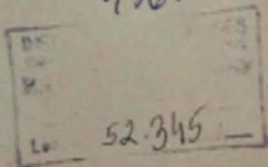

482

02 JUL 2009

4368

204.

A'

c

PESTISRŐL

való

ORVOSI TANÁTSLÁS,

A' mellyben

Miképpen *Ki-ki*, okos értelmének,
és az Orv. fi - Tudomány fundamentomának
út - mutatása - szerint , *Magának* , mind az
egészséges Testnek meg - őltalmazásában , miud
pedig az *Dögletes - Nyavalyában* ,
önnön maga Orvosa
lehet.

Mellynek alkalmatofságával

Miképpen kellefsék életünknek
Napjait egészséges állapotban meg - hozszabi-
tanunk , rövid *Diata - béli* Tanáts - adással
meg - magyaráztattot , és ki - bo-
tsátattot.

NAGY - GYŐR - VÁROSÁBAN
LAKOZÓ

GÓMÓRI DÁVID

Med. Doct. által.

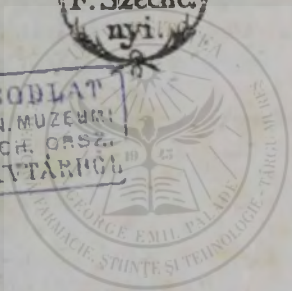
Nyomtatt. Győrben , *Strebis János* Csergely
Privileg. Kiralyi , és Püspöki Könyv - Nyomtatás
által 1739dik Éiztendőben.

1739

ROYAL-ACADEMIE DE
MÉDECINE ET CHIRURGIE
PARIS
L'AN 1739
N° 1000

MÁSODLAT
A M. N. MUZEUMI
SZÉCH. ORSZ.
KÖNYVTÁRICA

MELTOSAGOS GROFF

ERDŐDI

PALFFI JÁNOS

URAMNAK

VERESKŐ, BAJMOTZ, SZENT-GYÖRGY,
ÉS BAZIN VÁRAINAK ŐRÖKÖS
URANAK.

KIRALYI CURIANAK BIRAJANAK.

NEMES POSONY VARMEGYE ŐRÖKÖS
FŐ - ISPANYANAK, ES ODA - VALO
KIRALY-VARANAK FŐ ES ŐRÖKÖS
KAPITANYANAK.

FELSEGES KEGYELMES CSASZAR 'S-KI-
RALY URUNK ACTUALIS TITKOS; ES
FELSEGES KIRALY HELLY-TARTO
TANATSNAK, TANATSANAK,
GENERAL-FELD-MARESCHALJANAK.
EGY VASAS NEMET REGIMENTNEK
OBERSTER JENEK.

FELSEGES SEPTEM-VIRALIS TABLANAK
ASSESSORANAK.

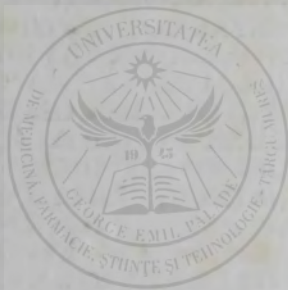
ES

KASSAI TARTOMANYNAK FEL FÖLDÖN
GENERALISANAK.

&c. &c. &c.

KEGYELMES URAMNAK Ó EXCEL.
LENTIAJANAK

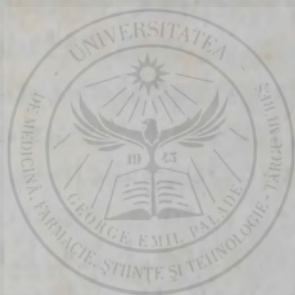
Holzszerű életben, álhatatos Egészséget!

MELTOSAGOS GROFF

KEGYELMES URAM!

MInémű szorgalmatos A-
tyai gondviselés alatt lé-
gyen helyheztetve ezen
mi Magyar - Országunknak
X 3 forsa,

forfa, Felsőges Császár és Koronás Királyúnknak birodalma alatt édes Házánknak előmenetelire szándékozó Gubernálása nyilván megmutattya; holott nem tsak a' dühös Pogány-Népnek ellenünk törő szándékját vitézljő Hadi-Rendivel megakadályoztatni kívánnya, hanem hogy az által bétsúfzott Dög-halálnak szikrátskája is, még bokrosan el nem terjedne, EXCELLENTIA Dnak Præsidiumja alatt rendelt Országunknak egésségére szolgáló Királyi Comissiója által mególtattásék, a-tyaiképpen szorgalmatoskodik. EXCELLENTIA Dat il-

let

et igen-is ez a' terhes hivatal ,
 mivel hogy nem tsak édes Ha-
 zánk emlékezik EXCELLEN-
 TIADnak fok izben próbált Vi-
 tézi és Politiai jeles dolgokban
 tapasztalt Experientiájárúl. ha-
 nem még a' külső Tartomá-
 nyokban lévő Hadi-Vitézek-is
 venerállják ilyen fő Vezérnek
 természetbéli böltsétségét , és
 méltóságát. Tisztelem én - is
 EXCELLENTIADnak leg kif-
 febb alázatos szolgája , felső és
 alsó renden lévőekkel egyetem-
 ben EXCELLENTIAD hiva-
 tallyának édes Hazánkknak ja-
 vára rendeltetett intézésit és
 parantsolatit, és valamint ezen
 okokra nézve Felséges Urunk

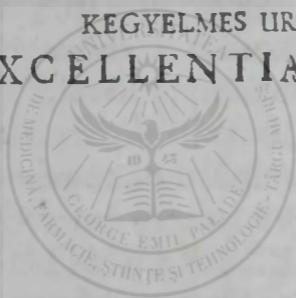
az egész Országoknak el-terjedhe-
 tendő előbb említett veszedel-
 mének meg akadályoztattását
 és orvoslását EXCELLENTI-
 ADnak gondvifélése alá ke-
 gyelmessen ajánlotta ; így mélt-
 tán ezen Pestisről való orvosi
 Tanátsláfomat , mellyet kö-
 rösztényi indulattal, némelly
 érdemes 's-tudós jó-akaró or-
 vos Uraimnak indítáfokból le-
 rajzoltam, EXCELLENTIAD-
 nak , úgy-mint Felsőges Urunk
 által rendeltt egészséget illető
 Comissionának igen érdemes
 PRÆSESENEK lábaihoz hely-
 heztettem, és kegyességében a-
 jánlom ; élvén olly reménséggel,
 hogy ezen együgyű , de hafz-

nos, és egyedül a közönséges
 jónak elő-mozdítására tzelező
 munkátskám, abban gántsot
 xeresdegelők ellen EXCEL-
 LENTIAD kegyes óltalombé-
 i szárnyai alatt protegálni mel-
 róztattik: Melly édes Magyar
 Hazánkhoz való természetbé-
 ii kegyes indulatyát, kiváltkép-
 en pedig hozzám érdemetlen
 llázatos szolgájához reménsé-
 em szerint meg-mutatott
 Grátiáját EXCELLENTIAD-
 nak, hogy az Ur Isten bővséges
 jándékival meg-jutalmazza,
 -hofszerű virágzó élettel meg-
 llgya, sziveiften kívánom, és
 nagamat kegyelmes Uramnak,
 EXCELLENTIADnak Grá-
 tiájá-

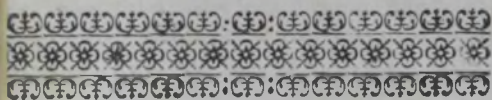
tiájában tovább-is minden a-
lázatofsággal és venerációval
ajánlom

MÉLTÓSÁGOS GROFF

KEGYELMES URAMNAK
EXCELLENTIADNAK

Alázatos Szolgája
AUCTOR.

Kegyes Olvasó.

AZ irtóztató Pestisnek el-terjedhetendő ereie,
 (kitől az UR Isten irgalmassan őrizzen)
 az mi Magyar - nyelvünkön Orvosi Tudomány-
 búl allo Dög-halál ellen való Tanáts - adásnak
 szükséges mi - volta , és a' felebaráti szeretet
 vitt kiváltképpen ezen Pestistől őltalmazó és
 Orvosló Tanáts-adásomnak ki-botsátására. Jól-
 lehet Istennek kegyelme által az el - múlt Eszren-
 dőben , az mostoha időnek fok változása között - is,
 az mi édes Országunkat annyira a' Dög-halál-
 nak röpülő nyilai , Felséges Koronás Királyunk-
 nak és Császárukknak vigyázó Magistrátusi ál-
 tal atyai-képpen tett gond-viselő intézési után
 nem illethették, mindazon-által az Pestisnek tsá-
 lárd s-titkos eredetire tekintvén , iteletem sze-
 rint szükségeseknek és hasznosabbnak látom
 lenni , az veszedelemnek rév parttyán lévő
 úttját Tanáts - adásommal meg - sátolnom,
 mint a' késséges szél - vészttől ide s-tova ingat-

tatván késedelmes-képpen felüle értekezniem. Az
 keresztyénségnek meg-átalkodott ellensége, a' bűbös
 Török, újonnan az éhség és a' háborúság ál-
 tal, az közönséges árnek meg-nösz-göttetésé-
 vel, a' Pestisnek gőzölgő materiáit meg gyűi-
 totta, úgyhogy Vízéző s- Nemes Hadi Rendünk-
 nek ellene való fel-támadása, és egymás köze
 szakorta való meg-fordúlása által csak hamar
 (ha az Ur Isten kivált képpen való módon nem
 irvalmaz,) Országunkban el-terjeszhetődnék.

Erre való nézve okoskodás-mnak, és az előbbeni
 Pestisben da kálkodó Nevezetes Orvosoknak ité-
 ltéknek ut - mutattása szerint, ezen rövid Tra-
 ctátusomban, először, a' Pestisnek termé-
 szet-béli vóltául, és eredetiről, az - után
 mind az általmazó, mind pedig az orvosló
 Tanáts-béli oktatásomról értekeztem: melly-
 ben, minden - némi változások ellen rendelt
 Patika-béli eszközöket Deák nemek szerint,
 az mint szokás, fel-írtattam, ezen okra ki-
 váltképpen nézve, mivelhogy Országunkban
 lévő Patikariusok többire Német Nemzetből
 lévén, azt, Magyar Nyelven ha írnam neve-
 zet szerint vagy nem értenék, vagy más ak-
 ratunk ellen tudatlanságokból indítatván, ren-
 del.

delnének. Az együgyű szükölködöket mind-
 azon-által Házi próbált Orvoságokkal-is se-
 gitettem, hogy így, mind a Falukon, mind
 pedig a Városokon lévőeknek kívánságoknak ele-
 get tessek. De hogy ezen irásom haszonta-
 lan végre azoknál ne forditattasson, a kiket az
 UR Isten kegyelmessen a Dög-halálnak mate-
 riájának illetésével meg-szánna, ime, mikép-
 pen okos értelmeknek regulájok szerint egésze-
 ket némelly dolgoknak el-követések vagy el-
 hagyások által jó állapotban holtig meg-tartsák,
 és a gőzölgő Pestisnek materiájának el-ragadá-
 sára Testeket alkalmatlanná tegyék, Diæta-
 béli Tanács - adásommal meg-mutattam :
 Az irásomnak módgyát az mi illeti, nem
 annyira az ékeessen szöllásra, mint a mate-
 riához alkalmaztatott értelmes s-meg-határozó
 szókra tekintettem : Atelly együgyű munkáts-
 kámnak hasznos s-ngéjét, midőn az mi Nemes
 Nemzetünkénél köllemetesnek lenni tapaszta-
 landom, azon lézsek az UR Isten életemnek
 kedvezvén, mi módon az Orvosi-Tudomány
 egyéb nyelének példáiára, az mi nyelvünkön-is
 egyszer immár világoságra jöbessen. Ezzel,
 mi

midőn az kegyes Olvasónak szív-béli jó-akarattal ezen tsekély munkátskámmat együtt magamat ajánlom, tellyes szívemnek indílatyából kívánom, hogy ezen Orvosi Tanátslásom szolgáltyon Istennek Szentséges Nevének dicsőségére, keserves igye-fogyott Nemzetünknek hatható vigasztalására. Költ Nagy-Győrben.

Böldog Aszfzongy Havának, 17. napján.

M. DCC. XXXIX.

Esztenaóban.

^A P E S T I S R Ó L ^c

való

DORVOSI TANÁTSLÁSNAK

^c ELSŐ RÉSZÉ,

^A P e s t i s n e k t e r m é s z e t - b é l i v ó l t á -
r ú l , é s E r e d e t i r ú l .

§. I.

A Veszedelmes, és titkos eredetű Nyavalyák között leg-rettegettebb, és engesztelhetetlenebb az, mellyet az Ur Isten Ő Szent Fellege, titkos, de igaz tanátsa szerint jussalmaképpen, bűneinek úndoksága miatt, bootsátott az mi édes Hazánkknak Szomszéd Tartományyára, tudni-illik a' *Döghalál*, melly köz-neme szerint *Pestisnek* neveztetik: Azért-és nem meszse tévelegnek az igátságtúl, hisz kik *Isidorussal Pestilentziát a' depascendo*, vagy - is inkább *ἀπὸ τῆς πεθεῖν* melly annyit téizen, mint *le-esni*, és *le-teríteni*,

Δ

deri-

derivállyák, mivelhogy el-terjett fulánmálus által az egész Országot - is, csak hírértől hálásával, fene vad - állat - képpen el-lé mészti, meg-éteti, és rövid Idő alatt: val hirtelen halálnak hálójával, bé-borítva

§. II.

Ez a' rettenetes Nyavalya, TernőT szerbéli Okokból származik - e' előszőlő: vagy minden eszköz nélkül az igazán itti ná: Istentől botsáttatik büntetésül az EmlmE Nemzetre, nem egyeznek a' természet részül forgolódo Tudósok. Némellyek az közzül, a' régiekből annyira fakattam: hogy ördögös, és Varásló - Tudományok által származik az Emberekre, az mimim: Egyptumbéliék *Hermes Trismegistussal* tották. *Æsculápius* Tárfai, az mint a' mézsetnek *Historicus* *Plinius* írja, az fénlő tfillagoktól fügni tartották az bernek változásit. Egyetlen egy azok zül, az Orvosló - Tudománynak szerentséssébb vezérje *Hippocrates*, helöfen az meg-bántatott Istent vette fel-mel-melly miatt az Görögöknek szenvedövn kellettett ő Sz. Fölségétül reájok bots: tot Pestis-béli Nyavalyát.

§. III.

De akár melly telé tétovázzon az Elmé, mindazonáltal példákkal azt bizonyítani leg-könnyebb, hogy az ilyen ostlo n

szov veszedelem, az első Időkben, Isteni
 lúdóbul, rend kívül, természet-béli külső
 n kók nélkül is büntetésül adatott némely
 eszmzetségekre. A' Szent Irás ul, és a'
 rommorú eseteknek történt állapottyából
 ugyldgyuk azt, hogy három kiváltképpen
 O dő Országos Ostorát, az harag a ingerel-
 I tötet Istentül, vonta magára e' Világ; az
 helyzetlen Háború miatt való Ország puszt-
 zésésát, a' Dőghalált, és az Éhséget. Ezek
 b q lül példánk vagyon *Dávid* Idejében fel-
 oklsalkodott, és meg- fokafodott Nemzet
 : lül: *Acháb* Királysága alatt lévő Israéli-
 őböl felül; maga az Isten-félő *Hiskius* Ki-
 ezi-γ-is, természet-béli Füge-lágyító Fla-
 mmammal gyógyított meg az ő mérges
 indvevényének sárjátul. Sokan vagynak,
 d kik hirtelen való változások által ta-
 dlsztalhatták, az Istennek haragjának bosz-
 állé állását rend-kivül-is. Hogyha azért
 ryllyetén veszedelmes Allapotoknak je-
 ggeége a' bűn, ne tsudálkozzunk, ha
 zi-ft-is némely Nemzetségekre az UR
 lúntul méltán illyetén érdemlett jutal-
 ksnak béri le-botsáttatik, hogy annál-is
 ddíbb, mint egy kézzel tapasztalhasák
 n nőön magok roizra hajlandó indúlatyok-
 im mi-vóltát.

§. IV.

szoloha nékem az Istennek el- rőjtött

midőn az kegyes Olvasónak szív-béli jó-akaratyában ezen tsekély munkátskámmal együtt magamat ajánlom, tellyes szívemnek indulatyábúl kívánom, hogy ezen Orvosi Tanátslásom szolgáltyon Istennek Szentséges Nevének dicsőséjére, keserves igye-fogyott Nemzetünknek hatható vigasztalására. Költ Nagy-Győrben.

Böldog Afzszony Havának, 17. napján.

M. DCC. XXXIX.

Esztinaöben.

^{A'}
P E S T I S R Ö L

való
ORVOSI TANÁTSLÁSNAK

^e
ELSŐ RÉSZE,

^{A'}
Pestisnek természet-béli volta-
rúl, és Eredetirül.

§. I.

A' Veszedelemes, és titkos eredetű Nyavalyák között leg-rette-
sebb, és engesztelhetetlenebb az,
mellyet az Ur Isten Ő Szent Fel-
sége, titkos, de igaz tanátsa szerint ju-
zalmaképpen, bűneinek úndoksága miatt,
büntetésül az mi édes Hazánkknak Szomszéd
Tartományára, tudni-illik a' *Dóghalál*, melly
köz-neme szerint *Pestisnek* neveztetik: Azért-
is nem meszse tévelegnek az igátságtúl,
az kik *Isidorussal Pestilentziát a' depascendo*,
vagy - is inkább *απὸ τῆς πεθεῖν* melly
annyit téizen, mint *le-esni*, és *le-teríteni*,
deri-

derivállyák, mivelhogy el-terjett fulánkja által az egész Országot - is, tsak hírének hailásával, fene vad - állat - képpen el-rémélzti, meg-éteti, és rövid Idő alatt azt, hirtelen halálnak hálójával, bé-borítja.

§. II.

Ez a' rettenetes Nyavalya, Természeti Okokból származik - e' először, vagy minden eszköz nélkül az igazán ítélő Istentől botsáttatik büntetésül az Emberi Nemzetre, nem egyeznek a' természet körül forgolódo' Tudósok. Némellyek azok közzül, a' régiekből annyira fakattanak, hogy ördögös, és Varásló - Tudomány által származik az Emberekre, az mint az Ægyptus-béliék *Hermes Trismegistussal* tanították. *Æsculápius* Társai, az mint a' Természetnek *Historicus Plinius* írja, az Égen fénlő tñllagoktól fügni tartották az Embernek változásit. Egyetlen egy azok közzül, az Orvosló - Tudománynak leg-szerentséssébb vezérje *Hippocrates*, helyesfen az meg-bántatott Istent vette fel-okúl, melly miatt az Görögöknek szenvedniek kellerett ő Sz. Fölségétől reájok botsáttatott Pestis-béli Nyavalyát.

§. III.

De akár melly telé tétovázzon az okos Elme, mindazonáltal példákkal azt bizonyítani leg-könnyebb, hogy az ilyen ostromló

ló veszedelem, az első Időkben, Isteni erőbül, rend kivül, természet-béli külső okok nélkül is büntetésül adatott némely Nemzetségekre. A' Szent Irás ül, és a' szomorú eseteknek történt állapottyábúl tudgyuk azt, hogy három kiváltképpenvaló Országos Ostorát, az harag a ingerelttet Istentül, vonta magára e' Világ; az kegyetlen Háború miatt való Ország pulztulását, a' Dőghalált, és az Ehséget. Ezek felül példánk vagyon *Dávid* Idejében fel-fuvalkodott, és meg-fokasodott Nemzet felül: *Acháb* Királysága alatt lévő *Israéliták* felül; maga az Isten-félő *Hiskias* Király-is, természet-béli Füge-lágyító Flastrommal gyógyítattot-meg az ő mérges kelevényének fárjátúl. Sokan vagynak, a' kik hirtelen való változások által tapasztalhatták, az Istennek haragjának boszszú állását rend-kivül-is. Hogyha azért az illetén veszedelmes Állapotoknak jelensége a' bűn, ne tsudálkozzunk, ha most-is némely Nemzetségekre az UR Istentül méltán illetén érdemlett jutalmoknak béri le-botsáttatik, hogy annál-is inkább, mint egy kézzel tapasztalhafásák Önnön magok roszra hajlandó indulatyoknak mi-vóltát.

§. IV.

Noha nékem az Istennek el-rójtott

igasiága - izerint való Tanátsát, ebben inkább félelemmel tsudálnom kellenék, mint fellöttébb szorgalmatossan vizsgálnom; mindazon-által, az menyire onnan felül adatik, 's-okoskodásom engedi, azoknak okait, mellyek a' testben bé-fogattattnak, 's-tápláltattnak, és Dög-halált minden hozzá-tartozandó veszedelmes Nyavalyákkal okoznak, meg-jelentem; mellyeknek még-is vizsgálására hogy könnyebben juthassak, lássuk-meg először, minémű változások, 's-jelenések történnek a' Pestis Nyavalyának alkalmatosságával, hogy így annál inkább tapasztalhatassuk, ezen környűl-álló Effectusok, származhatnak-e' az meg-jelentendő okokból.

§. V.

Az jövendő Veszedelemnek bizonyos Jeleit meg-határozni annyira nem lehet, mivelhogy Istentől büneinkért le-botsáttott nyavalya lévén, titkos okainak példázattyát, el-rőjteni kívánta ő Szent Felsége; mert majd minden Országban leendő Pestis előtt, másféle változások törté-
nek. Ugy az előbbeni *Dantiscana Pestis* jelentgették a' veszedelmes Himlőzések, és áthatatos forrázó Catharussok. *London* és *Hamburgai* veszedelmet a' Torok-gyék, Oldal-fájásokkal: Itt *Országunkban* forró Hideg-leléseket, Himlőt, és a' Vér-
Has-

Has-menést követte a' *Pestis*. Az együgyű nép az Égen - forgolódo, és változó, változásoknak látásoknak tulajdonítja, nemcsak az háborúságnak történendő változást, hanem a' *Pestis*nek eredetét-is, melly vélekedések, noha értelem felett valók, de próbált dolog, mert az tudós Orvosló's Természet-Vissgálók-is észre vették, úgy-mint *Mercurialis Forejtus*. és más rend-béliek, hogy az Elementumoknak az Égen lévő változások, gyakran példázták a' *Pestis*t: Így néhol az Ég minden lakosoknak el-álmélkodásokra, és el-remülésekre tiszta lángalló tűzben, sőt véres esővel-is magát jelentgette. Az Fellyhőkben halottaknak el-takarítottásnak látásával, síralmas melodiáknak, és az Istennek kertében, a' sírnak helyén szomorú szózatot hallásával (ha az Historiáknak hitelt adunk) jöveddöttetek fok izben ezen történendő fanyargatások. *Paracelsus* írja, hogy a' fénlő csillagoknak ide's-tova tétovázó és ölzvefutó, majd le-esendő, és az Embernek béliinek hasonló volta jegyzette a' rettenetes *Cólica* fájással való *Pestis*t 1538. Esztendőben, mellynek hulladékját saját Tanítványinak - is mutogatta volna: Sőt Magyar-Országunkban-is illyetén csillagoknak szennyét gyakran *Pestis* előtt láttattaknak lenni mondatik, és egy nyelvet fekete ma-

kulikkal el-motskolt praesentáló billyeghez hasonlítattik. Ugyan ilyen változások *Borussziában-is*, fárga, fekete, és kékes fótókkal látzattanak jelenteni a' Pestist : mellyeket *Paracelsusnak* hitelére hagyhatunk, azokkal egyetemben, kik az Égek fôrgásárul való tudományokban magokat gyakorolyák, és ezen közönséges Nyavallyat, a' tûllagoknak jelenésckôül, nap és hóldbéli fogyatkozásokból, és más bizonytalan jegyekbül, vélekedéssel lenni, a' Calendáriumban is, az együgyü értelmü embereket, ámitgattyák. Az áthatatos nyári rekkenô hévséggel, és szárafsaggal el-egyclített szüntelen való délnek szele, és a' következendô Téli-Idônek nedves, és lágy szellôje, könnyebben származtathattya külsô Országokból ezen vezedelmet. Ez mi szegény Hazánk emlékezik, minémü fanyargatásokra jutott volt az rettenetes számos Sáska miatt, a' Pestis előtt: mellyet máshol-is *Augustinus* és *Hieronimus D.D.* observálták. Csudálkozásra méltó dolog, hogy a' gyenge értelműek, és némelly oktalan állatok-is, előre jövendôlik némelly tselekedetek által a' Pestist. *Mindererus*, és *Forestus*, *Delphus* Városának Pestisse előtt, látták a' gyermekeket véletlenül árkokat, és sirt álni, halottak felôtt énekelgetni, koporsó gyanánt, egy-
 mást

mált vállokon hordozgatni, melyek után rövid idő múlván, nagy veszedelmes Pestis érte őket, és *Novimagum* Belgioni Városnak lakosít.

§. VI.

A' *jelen-lévő* Pestisnek *Jelenségi* pedig azért bizonyosabbak, mivelhogy testi szemmel látták és magokon-is próbálták némelly dajkálkodó Orvosok. Osztattatnak ezek két részre: némelly illeti az embernek *belső*, némelly pedig *külső* részeinek közönséges jeleit. Az *belső* között tapasztaltatik először a' hevség, úgy hogy, néha *külső* képen nem annyira, mint belül égeti a' részeket, erre nézve, némellyek *Hideglelés* nélkül álitották lenni a' Pestist: de ennek titkos és tsalárd zászlója ki-tetzi hamar a' szüntelen való szomjúhozásból, és fölöttebb-való nyughatatlanságból. Erre következik a' Fő fájás, elmének el-tibolyodásával, néha szüntelen-való vintasztásnak, vagy pedig szunnyadásnak tühetlenségével. A' Gyomor a' hányásra hajlandó, émőlgő. A' Szívbeli-szorongatások, dobogások, el-ajúások által, minden erőttől való meg-fosztatásának, *Pulsus Nervo* Érnek közben hagyásának, gyengén, de egyenetlen verésének jeleivel, iszonyú változások alá vettetnek.

§. VII.

A' *külső* Részzeit a' Pestisbélieknek háromféle fakadékok sanyargatyák. Először, a' kőzönséges mérges kelevény, *Bubo*, avagy *Guga*, az őlzve gombolyított mirigyeknek helyein, tudniillik az Agyék hajlékában, honallyán, fületővin, ritkábban nyakán, oldalán, vagy háta-közepetén, a' hol tudni-illik valami futosó mirigyet talál a' természetűl meg-inditattott el-kikakarandó mérges materia.

§. VIII.

Az meg-ementett mirigyeken fakadó kelevények mérgesek, és mérge nélkül valókat taláztatnak az Embereken. Mérge nélkül vagynak a' Gyermekeken, és Ifjakon, az kik gyakortább illetlen dolgokkal, és hideg szellővel gyenge Testeket sanyargatyák. A' mérgesek osztatattnak az Búja Szerelem-bélicre, és Pestis-bélicre; amazok jutalom-képpen az tisztátalan Személyektől ragadnak az meg-főrtőztett Testekre, emberi természet-izerint való magvának ki-folyásának fájdalommal: Ezek csak egyedül a' Pestist jelengetik, és ide tartozandók, mellyek az mirigynek kemény fájdalma, és ha egészséget jelent, dombosága, és meg-evedele által-jelentit bizonyittyák.

§. IX.

§. IX.

A' *Carbunculus*, *Pokolvar*, avagy *Hólt-szén*, az romlandó vérnek vóltát, *Petechia* - béli fakadékokkal együtt jelengetik, és azért határos helyre magoknak látort nem vernek, hanem ifzonyú-képpen belső és külső részeit lanyargattyák. A' *Pokolvar* inkább az Embernek tagjain való inas domború húson, úgymint hátán, karjain, ágyékán, mint-egy mustár, vagy-is kender-mag vizketeknek égetése után szokott ki-virágzani, melly először veresnek, kékes és feketének, azok alatt pedig genetséges, némellykor hamu, vagy fekete színű hejatskának, lenni látattik, mellyet el-választván a' fene vadkús, ki-mondhatatlan fájalmakat okoz, és mortificatiót. A' *Petechia*, bolha-típés bülyegéhez hasonlitattik, és a' Pestisben veszedelmekre szokot ki-virágzani.

§. X.

Ha azért ezen jelek, hirtelen halállal valamelly el-ragadó betegség közt találattnak, bizonyos a' Pestisnek jelenlétele. Vagynak más közben - járó eletek-is, mellyek, mivelhogy másféle Hidegteleléseknek jeleivel egyeznek, valóságos Pestisnek vóltát nem bizonyittyák, úgymint főnek-fájása, süketség, nyelv - száradás, szájnak és izadságnak büze, pulfusnak változása,

izomjúság, hányás, has-menés, meg-emésztetlen eledelnek, vagy vérnek ki-folyása, a' vizeletnek bontakozása, a' teltnék ereitől meg-fosztott bágyatsága, és a' többi, mellyek a' természetnek indulatyátú fügnek, és a' bé-szivárodott méregnek külömbségétül.

§. XI.

Külömbözik azért a' Dög halál a' másféle ragadó Nyavalyáktól illy formán, hogy tudni-illik, az, minden forró hidegleléseknek erejét felülhulladgya, mivelhogy gyakorta első vagy másod-nap halálos. Másodszor, ez a' mi Országunkban nem közönséges Nyavalya, sem pedig egynek vagy másnak tulajdon az illetlen eledelnek, vagy a' meg vesztegetett aérnek erejétül származandó; de mindenkor más meleg nap-keleti Országokból, az ragadandó eszközök által hozzattatik bé, a' hol ez a' Nyavalya közönséges. Ebben is külömbözik, hogy nem mint más gonosz indulatú, és rothadást-szerző forró Hideglelések izzadással, has-menéssel, vagy más látható Excretiókkal, hanem egyedül a' kelevény mirigyeknek kelések által jobbulásra változtatik. Ez is tulajdon-képpen találtatik ebben, hogy álhatatossan, és hathatóképpen, az gyenge's-gyapjas eszközökben megszűze földre, mérgeknek fogyhatat-

hatatlanságával el - vitettó dik , és annak fúlánkja , az erős Téli Időben nem csak meg - szelidítettik , hanem egészen el - is óltattik , az mint Eszaki hideg tartományokban ritkán , de ellemben a' meleg helyeken fólóttéb gyakran sújtogattya az embereket.

§. XII.

Az Pestisnek valóságos oka, az Tudós Orvosok közt, nagy pör alatt vagyon, úgy hogy, ha Iráfoknak egyenetlen vélekedéseket elől hoznám, nem ítélném meg, mellyikkel kellene egyet értenem. Abban ugyan mind meg állonak, hogy ki - mondhatatlan nagy mérges rothadással volna inficiálva az éltető égnek mivólta; de honnan, és mi által förtőztett meg annyira, és mi légyen az, a' mi testeinkben külső eszköz - nélkül, a' ki magához vévén, veszedelmet okoz? e' felül, mondom, ritka a' bizonyos értelem, és most - is kívánság alatt lappang. Én minémű értelemben vagyok, rövideden meg - magyarázom, úgy hogy, először a' Pestis eredetinek mi - vóltának okát, és hozzánk elterjedhetendő modgyát, az után, bennünk munkálkodandó mérgének hatható materiáját, elől hozom.

§. XIII.

Bizonyos az, (§. 3.) hogy egyszer, az

Ur Isten minden természet-béli elzköz nélküi, büntetésül az bűnös Emberekre, le-botsátotta a' Pestist formálandó mérgezes materiát. Bizonyos az-is, hogy a' Földön minden Időben találkozattanak olly vétkes Nemzetségek, hogy ő Szent Felségét kintelenítették ezen egyfzer kibotsátott Pestisnek tápláló materiajának ki-terjesztésére: Az mint-is a' Napkeleti, és Déli-Tartományokban, kiváltképpen a' közönséges Kőröszfényességnek el-lenséginek Országáiban illy Dög-halálnak szüntelen való uralkodását, a' Historiák, az útakon járulókkal bővségelien bizonyityák, (mellyeket elől hozni, rövid sum-mája ezen iráalomnak nem engedi) azért főképpen, hogy nagy számos sereggel, ellenünk törő izandékát evvel az Ur Isten meg-zabolázza, és az ő benne hívőknek alkaimatoságot mutasson, a' Kereszténységben akadály-nélkül való gyakorlá-fokra.

§. XIV.

Ez-is tagadhatatlan, hogy az előbbeni Időkben, az mint most-is, nem az mi Országunkban vette eleit az el-ragadandó, és Pestist formálandó materia; hanem az meg-emitett Országokból, vagy az aérnek meg-förtőztetett állapotjábúl, vagy a' kereskedőknek jószágok által, vagy pedig magok

magok gondviseletlenségeknck miatta elragattatott Nyavalyájok által kózóltetik Szomfzéd Attyafiaira , és ezek által , mint a' fennyedék többekre is el-hatalmazik.

§. XV.

De méltán kérdezóskedhetne valaki , ha így vagyon a' dolog , mért nem mindenkor , minden-féle be-hozatott paratéka által el nem ragadandó , de leg inkább Ehségnek , és Haborúságnak Idején , némelly Idóknck változási alatt ? A' kérdés , a' felelet. Mivelhogy itt , nagyobb az egymás kózt-való társalkodás , nagyobb az Ehség , és a' hóltaknak illetlen való el-takaritattások , az mellyekbúl mind az éltető Eg , mint - egy meg - kovászofodik , mind pedig az Embernek véri , a' rothadásra hajlandóbb , melly az el-ragadandó Pestisnek két kiváltképpen való Ezkóze , az egyike tudni-illik az inficiált *air*, *Agens*, az-az, *tselekedendó*, az Embernek pedig megbomlott nedvessége , *Patiens*, vagy *Szenvedendó Ezkóz* , mellyek kózt, az igaz formálandó Pestisnek *Oka*, *Contagium*, vagy *Elragadás*, az el-rejtetett mérges materiának kóztben - járója. Ez az el - ragadás tehát *külsó el-kezddendó Oka* (*Causa procatharctica*) a' veszedelemnek.

§. XVI.

§. XVI.

Két kiváltképpen való kérdésekből áll némellyeknek az fel - jegyzet Okoknak igazságok ellen - lévő bizonyság-tételek.

Előszór : Miért mindenkor Ehségnek és Háborúságnak Idején nem ragattattik - el az Dögleletes - Halálnak gőzölgő materiája?

Más szór : Miért az egészséges Vérnek állapotában-is, nálunk el-ragattattik, és abban egy meg hal, más pedig meg-szabadúl? Az mi az elsőt illeti, igen-is fok külső állapotok fordulnak meg némellykor, mellyek az elragadást táplálván, okozzák, mert nem tsak azoknál, a' kiknél közönséges a' Pestis, olly hatható erővel uralkodik, hanem a' külső közben - járóknak-is vérek néha nem annyira romlik-meg, mint az mi időnkben, a' hol Hadi - Vitézeink közt-is, Országunkban, halhatatlan *Scorbutus*, és vér has, *petechia*-béli fakadékokkal származtanak; ezen - kívül az §. 5. elő hozatott hajlandó változások-is igen regnáltnak, úgy mint egészségtelen eledel, nedves, száraz, változó aér, nyughatatlanság, félelelem, mellyek miatt az ellenkező Törökök közt-is meg-újult a veszedelemnek szikrája. Az málodikát illetvén, mivelhogy egy a' materia mindenkor, de külömbféle a' Test, és annak természet-béli tulajdonsága, nohá nagy mér-gének

gének el-harható erejével az egéséget-is né-
ha meg - förtőzteni, mind-azon-által jó
indúlattal a' vér, gyakran külső részeire
inditya, és kelevények által véletlenül,
hirtelen haláltúl meg - szabaditya.

§. XVII.

Nem szükség immár világosságra hoz-
ván a' dolgot, eredetit, természet - béli
okoknak hátra hagyásával mostani időben,
az égből, eszköz nélkül le-botsáttatott
teremtett materiában keresni *Diemer-
brackel*; mert több nyava yák-is vagynak,
az kik annak előtte illentúl az Emberi
Nemzetre botsáttatának, már mostani idő-
ben természet-béli okokból-is származnak,
úgy mint *Sudor Anglicus*, a' ki először lá-
tztatott 1436. Esztendőben. *Lues Venerea*,
1464. Neopolisnak vitattása alatt a' Kő-
rősztyényeken kezdett hatalmaskodni. *Scor-
butus* 1556. az tengernek partya'in, *Morbus
Hungaricus* 1566. Olasz - és Magyar - Or-
szágban először observáltatának. Nem-is
illendő bizonyitanunk az *Astrologusokkal*,
hogy ennek okai legyenek az égen for-
golódó változások, vagy varásló, és ör-
dőngős Tudományal indítatott mestersé-
gek *Paracelsussal*, sem pedig *Fracastorius*,
Eustachius, *Riveriussal*, a' föld alatt való
rodhadásnak ki-gozólgetése, vagy *Hippo-
crateffel*, egyedül bizonyos ízelvész, és
hábo.

haború időnek változása; hanem könnyű az igaz ítélő Birónak, természetnek meggátlását valamiben ezköz által el-követni, és az által, meg-érdemlett büntetéssel sújtogatni.

§. XVIII.

No immár, az rend-tartás azt hozza magával, hogy az leg-közelebb való okát, (*Causam morbi immediatam*) a' Pestisben nyavályát szörző méregnek tulajdonságának valóságát meg-szemlélyem, melyet a' *posteriori* az okoztatott *effectus*-kbül, és némely orvoságoknak szerentsésslen adhibeált erejebül kell csak bizonyíthatóképpen meg-magyaráznom, mivelhogy eddig bizonyos *Antidotuma* nem találkozott, melly személyly válogatás nélkül meg-orvosolhatná. Ennek ugyan természeti hatható *előszór*, mivelhogy könnyen el-terjeszti mérgét az egész testben, de *másodszor* mérges-is, és a' rothadásra hajlandó. A' forró hidegleléseknek jegyek a' hévség, és attúl származandó nyughatatlanság, szomjúság, és a' §. 6. elől hozott *effectus*ok, Pokolvar, és Gugán kivül, azért méltán mondhatom, hogy a' Pestisnek olyan természeti vagyon, mint a' forró hidegleléseknek, de különböző grádussal: de tugguk azt, hogy ez támad, midőn a' fónak és kénkőnek, epével együtt mértékletlen-

sége miatt, a' vér, hathatósabban circu-
lálódik, mint természet szerint szokot len-
ni; azért a' Döghalálnak mérgének egy
olyas tulajdonsága lesz, az melly a'
vért nagyobb gradussal hajtogatja, mint
a' közönséges forró hideglelésekben tör-
tenik: A' circulatiónak indulattya a' me-
légtúl vagy, tehát a' bennünk lévő me-
leg kénköves materia gyujtattik meg elő-
ször a' külső mérget tápláló előzők ál-
tal. De hogy ezen meg-gyuladt kénköves
materia rothatt, onnan-is ki-tetzi, hogy
a' rothadó gőzölgések mellett, tudni-illik
a' bűdös holtaknak rendetlen el-takarít-
tatások, tó-vizeknek áradások's-apidá-
sok közt ragadóssabb, mint tiszta helye-
ken. Hogy pedig ez a' mérgező gőzölgő,
erős, keferű és igen subtilis, a' fajdal-
mas gyenge inaknak röpkekezése-is bizo-
nyithattya,

§. XIX.

Hogy ezekből immár a' Pestist meg-ha-
tározva, meg-magyarázzam, leszén a'
Pestis egy igen gonosz indú atú forró hi-
deglelés, külső Országokból ragadás ál-
tal bé-hozzatattot, rothat, mégis, gőzöl-
gő, erős, kénköves természetű materia-
ból aló, melly, ha az elevenítő természet-
béli jó mozdulások által a' mirigyeknek

vagy Pokolvarnak fekélyek által fietséggel ki nem űzetetrik, halálos.

§. XX.

Meg-ősmérvén a' Pestisnek változó természetinek jeleit, külömbségit, okainak mérges voltát; lássuk-meg, minéműl [zeméllyek leg-inkább hajlandóbra a' mérgek foganatofságára, azután azoknak egészségeikre, vagy halálokra tzelőző történeteket, bizonyos jelekből jövendőlhetyűk.

XXI.

Mivelhogy egy embernek Természeti annyira külömbözik a' másikának indulatyától, hogy az Istennek majd más teremtet állatyanak látattik lenni, nem tsuda, ha egyike hajlandóbb az gonosz aerben gőzölgő mérgek el-ragadására, mint a' másika, és azért némelly a' Pestis-béliek között meg-gyógyúl, a' más ellemenben hirtelen a' halálra ragatattik. Így hajlandóbbak a' tisztátalan vérűek, ritka, gyenge, veritékező, és kővér állapotban lévők, az kik rendes, és természetéhez szabott Diæta által életeket nem follytatyák, terhesAszfznyi állatok, és szegény forsúak, kik koplalás, vagy alkalmatlan eledetek által fanyargattyák Testeket, vérrel tellyesfek, iffjak, és gyermekek, a' természetbéli gonosz indulatyoknak engedelmesek,

része-

részegesek, fokféle gondolatokkal, éjjeli nyughatatlansággal, és súlyos dolog által el-fárattak, a' kik késő éjjeli tobzódásokban, telhetetlen bujaságban élnek, de kiváltképpen a' félelemmel meg-rettent, és halált irtózó emberek; ellemben a' bátor elműek, meg-ősztvérűtek, Melancholicusok, erős Inakkal, és vastag Erekkel fel-ékesítették, Vének, Férfiak, Arany érnek folyása alá vettettek, Fontanellát, vagy más sebes kelést nyitva hordozók, ritkában vetettnek ezen fors alá, vagy könyekben térnek ellőbeni egészségekre.

§. XXII.

Végző állapotjának szerentsés kimenegetelit várhattya az nyavalyás ember, midőn a' belső meg-rekett hévség, ki-fakadásra tzelez valamelly mirigynek, vagy pokolvarnak kelése által. Nints itt az Iz-zadás után, vagy Has-menésnek, Hólnapi számnak, és Orra vérinek természetel, vagy orvofsággal meg-inditatott folyás által provocált excretióban, mint más forró-hideglelésekben, reménség, sőt inkább annál veszedelmesebb, mennél nagyobbak ezen meg-emitett evacuációk. A' *Sanguinerosok*, az mint tapasztalták a' Pestis-béliek körül dajkálkodó Orvosok, gyakran pokolvarral, petechiaval, vagy czekkel és kelevényekkel együtt veszedel-

messen szorongatattnak. Az *Phlegmaticu-*
sok kétsőn ki-vert kelevényeknek , vagy
 nem igen veszedelmes Hólt-szén kellések-
 nek ki-virágozások által gyógyítatnak-meg.
 A' *Melancholicusok* kelevény által hamar meg-
 szabadítatnak. Bizonyos jele , az ki indú-
 landó kelevénynek az , midőn az ember-
 nek háta, és más tagjai fáznak , és a' bé-
 lehelt lélegzetnek meg-tartóztatása által
 okozott valamelly mirigynek helyén, tsi-
 pést, és hévséget tapasztal. Ha pedig a'
 fő-fájás, elmének el-tibolyodásával ta-
 lálya az embert, Pokolvart vagy Petechiát
 ki-rohanni jegyez; mellyek indítatnak in-
 kábbharmadik, negyedik, vagy hetedik
 napján izadás után, és jobbulásokra szo-
 kot lenni, midőn jó erőben fel-futnak a'
 mirigyek, és meg-is evesednek. Veszedel-
 messek ellenben az kékes, és fekete ízi-
 nűek, ha leg-inkább erőtlenségek alatt víz-
 sza térnek, vagy kétségűn a' füle tövin támad-
 nak, noha ezek, ha a' nyavalyának végső
 állapotjában látzatnak, itt szintén úgy,
 mint minden forró hidegtelelésben, jó re-
 ménséget jelentenek. De kiki magának
 végső határozandó változását ebből mi-
 vel-hogy nem tudhattya, még ime, miné-
 mű jelek veszedelemre, vagy egészségre
 fordulhatnak, ebből bővebben ki-tetzik:
 A' kik újság vagy Hóld tölte körül kapják-

el ezen dőgleletes nyavalyát, veszedelmesebbnek observáltattak lenni, mint főtán: summáflan, a' harag, félelem, megrettenés, buja élet után való elragadás, elein való erőtlenségek, gyakorta való elajúlások, szív-dobogás, a' pulsusnak közben hagyása, kiváltképpen való szunnyadozás, fok prűszentések, lábnek és kéznek rezkedése, őszve sugorodási, ornak vére folyása, eleint nyelvnek megfeketülése, óldalnak, vagy más belső részeinek nyilalási, tsuklások, vér-has-menések, kékes, olajos, zavaros és feketés vizeletnek leülepedése, a' nyavalya közt megindított Hólnapi szám, nehézségek, gyermek-ágyban lévők, az idétlen szülés után, és illyetén változások alatt nagy veszedelmet, és többire bizonyos halált jelentenek: Ellemben, jobb sorra változtattik a' betegeknek állapottyok, midőn félelem nélkül, jó-erőben, az daganatok még a' forróság előtt fel-domboroznak, kemények, és következőképpen türhető fájdalommal nőnek, környülötte semmi szivárványos kék, vagy fekete fók nem látzatnak, eveszen a' hőség alatt el nem múlnak hirtelen, a' has-ízülés alatt mind végig nem igen nyughatatlanoknak, és a' kiknek fontanellájók eleint ki nem szárad. A' Pokolvarnak húsos helyén

eleint ki-virágoztatása jobb, mint ha a' lábainak vagy kezeinek újjain kélsőbb kelnének, és veres nagy fókra el-telepednének, leg-főképpen, midőn a' háta gerezdgyén, vagy másut lévő inakat elfogna, és majd el-tűnne forroság alatt, majd ki-fakadna. A' Petechia magában-is vézedeles, annál inkább, ha ezek közt kékes, vagy fekete formában halálnak jeleivel magát ki-mutattya. De ezek a' változások, az mint nem minden emberen tapasztaltattnak, így első, második, s' harmadik napon gyakran véletlenül lokan meg-halnak, és így a' formalis Pestisnek hálójában el-bé-borítatnak.

MÁSODIK RÉSZ.

A'
Pestisnek természet-béli Præ-
servatiójáról.

§. I.

A' mint az I. Résznek §. 15. meg-bizonyítottuk, hogy a' Dőgleletes halálnak külső természet-béli okai, az aérnek, és a' meg - bomlott nedvességünknek változásin állanak, azért, kintelenítettünk először, az inficiált aérnek, és a' Pestist szörző eszközeinek hozzánk való el - ragadásának óltalmazására szemcinket fordítanunk, melly a' Præservatiót, avagy a' nyavalyátul való meg óltalmaztatását illeti; és a' meg - bomlott egészségünknek orvoslására, mellyet az harmadik részben bővebben elől hozok.

§. II.

Prophylaxis, avagy a' *Præservatio*, midőn az Istentül reánk ütött haragját, sziv-béli foházzkodásinkkal meg - engeszteljük, léfzen *Prophylaxis Theologica*, Istenes præservatio; midőn az inficiált eszközöket Országunkban bé-hozatni tilalmazzuk, *Prophylaxis Politica*, Politiai præservatio; midőn pedig az egészséges testet jó kivánt állapotban meg-akarjuk tartani, *Prophylaxis Medica*.

Orvoli praeservatio, az-az *Diata*, *Chirurgia*, és *Pharmacia* által való egészségünknek mególtalmaztattása, melyekről következendő-képpen fogunk értekezni.

I. A R T I C U L U S.

Az Istenes, és lelki óltalmazásnak megemlekeztetéséről.

§. I.

AZ Ur Isten, véghetetlen tökéletes providentiája alatt, az emberi teremtet állatinak oly szabadságot adott, hogy őfelsége tulajdon tökéletessége ellen, nem külömben, mint felebarátjának, és önnön maga fáját Testének, és Lelkének állatya ellen vétkezni megengedte, midőn Szent Ortzájátúl el-fordulván, az Őrdőknek inszelkedése által el-ragattattik az ember és szánfzándékkal önnön maga, a' gonoszt bűneivel magára vonzza: mellynek az oka mivelhogy maga az ember, méltó, hogy a' Dőghalálnak alkalmatosságával is maga engeszteltye meg a' haragra ingerelttet Istenét.

§. II.

Illik tehát az Kereszténynek, hogy vétkeinek úndokságát meg-ösmérvén, az könnyőreletességre hajlandó Istennek irgalmaíságához kedves áldozattyát fel-botsásísa,

fa, és elotte minden titkokból alió Lelki nyavalyájának izennyét ki-terjeszse, egyszer-s'mind kérje azoknak irgalmas el-törlését. *Dávid Király*, és *Propheta* az 91. *Sóltárban* buzgó imádsága által békélt-meg az Pestisnek tőle való el-törülttetése iránt, az Ur Istennel. *Hiskias Király*, nem külömben *Aaron*, ezen Isten harágjának ostorát, reménség alatt lévő buzgó foházkodásokkal engesztelték - meg. Azért mi-is, az mi igyekezetünkben minden természet-béli Præservatiókat és Orvoslásunkat úgy alkalmaztatyuk, hogy az Istenhez való foházkodásunk, és az Istentől teremtett orvosság-béli eszközünknek rendelése, együtt, Isteni félelem alatt, Pestis ellen hartzolhassanak.

II. A R T I C U L U S.

A' Politiai Magistrátus óltalmazásának meg - emlékeztetéséről.

§. I.

E' Világi Magistrátust illeti az Törvény alatt lévőeknek parantsolat által kiterjesztendő veszedelemnek rettenetes gőzölgő materiáját meg - akadályoztatni, hogy illyetén hatható vigyázások által, elragadandó eszköznek szikrája, bokroffan még el nem terjedne, meg - óltattassék

vagy pegig az egészséges helyyre ne vitethésék.

§. II.

Ezek ugyan Istennek kegyelme után, az mi kegyes koronás Királlyúknak, és Császárúknak Magiltrátuffi által, egész Hazánknek hasznára, mind meg-tartattanak; de mivelhogy minden köz-rendbéli félelmes ember, önnön maga magának ebben specialis tanátsot kíván, imé, mindent, valamellyek az mérges elzközöknek el-ragadását elől mozdithattyák, fel-jegyzek, hogy kiki magának bizonyos clethez tartozandó regulát szabni tudhaíson.

§. III.

E' végre helyessen tiltatattnak-meg az olyan helyről való jövevények, a' kik felül a' Pestis iránt gyanóság vagyon, mert ezeknek gyakorta gyapiás, pellyhez, lenes, bélléses és más házi elzközkhöz tartozandó jószágok által melze földre - is elvitettődik a' méregnek szikrátskája. A' holl pedig immár méregének voltát a' Pestis ki-mutatta, parantsolat által mindenütt meg kell tiltani, hogy valamelly lakó, az házi szemetet, szalmát, szapanos vizet, vagy más rendbéli tsúnyságot, mellyel a' beteg ember élt, az utzákra ki ne vigye, vagy jó italú kútakban el ne temesse, barátságos tárfaságot az nyavallyáfokkal félre tegyen,

tégyn, sőt ki-menvén az ollyas Házból, valamely ki hirdetett jellel Szomszédinak vélek dajkálkodo hivatallyát ki-mutassa, az inficiált Házból semmi Házi-efzközt Efztendőnek elötte el ne adgyon, vagy-is egészséges Házban be ne vigyen. Az útakat tisztítsa, és vízzel mosogattassa. A' házakat idején korán bé-zárattassa. Az holtakat két nap múltván leg-felnyebb el-temettesse. Ezen kívül szép rend-tartás által némelyek arra-is gondot véslyenek, hogy az étel és italbeli cledel, tisztán, egészséges helyről jöhesse, ne legyen a' gabona penészes vagy dohos, a' tehén's-borju-hús, vad állat, hall, tojás, és a' többi, bűdös vagy férges. A' mézár-székben beteges el-árulandó állatot ne vágjanak, sem pedig kívül, nyáron szedett romlandó felben való gyümölcstöt árulni, úgy mind baraszkot, szilvát, dinnyét, &c. ne engedgyenek. Minden vigasságos, és nyájas sokadalmok, comœdiákbeli látások meg-tiltattassanak: de kiváltképpen a' betegeknek szolgáltyokra rendeltett jó-erkülső Afzszonyi-állatokat, szorgalmatos Tudós Theologusokat, Medicusokat, és Chirurgusokat rendellyenek, kik hogy annál - is gyorsabban forgó-lódgyonak tiszt-béli hivatallyokban, bőv-séges jutalmok által, arra köttelesztessenek.

III. A R T I C U L U S.

Az Orvosi óltalmaztató eszközöknek Tudománnyokról.

§. I.

AZ előbbeni két dög-halál ellen óltalmaztató gond-viselésünkről, az Orvost illető praeservációra járulunk, olly indulattal, hogy nem csak a' Pestis közt forgandó személyeknek bizonyos óltalmok felül, Isten után, szólyunk, hanem minden nyavalyáknak, és idején történendő halálnak praeservációja éránt - is, melyet alább fel-jegyzendő *Dieta* által, megmagyarázunk.

§. II.

Mivelhogy az éltető-ég által hatalmazik el ezen dög-leletes halálnak mérgé, azért minémű aért kellettik magúnknak választanunk, és a' gonoszt meg-változtatnunk, majd alább meg-érthettyük: De az embernek éltető nedvességét, jó egészséges állapotban, mi módon kell orvofság és külső Borbély eszközök által meg-tartanunk, most következik.

§. III.

A' mérges *air*, háromféle-képpen szokot a' testben magának Izállást keresni, midőn szó közben, a' szüntelen ki-follyó forrásoknál az embernek szájában a' *nyál* inficial-

inficiáltattik, és azon módon, vagy a' vérhez vitettődik, vagy el-nyelettettik: Másodszor, midőn étel, és ital-béli eledellel testünkben bé-szálityuk, és urólszor midőn a' *lehellettel*, és a' *pórusoknak* izadás által ki-nyilatkozot likjain, magunkban bé-botsátyuk.

§. IV.

A' nyálát azért olly helyyen senki el-ne nyelje, sőt száját reggel, étel után, és étszakára, tiszta etzetes vízzel, vagy főt fálllyával, vagy pedig meleg borral meg-öblítvén, Angelica, Prinpinella, Tárkony-gyökeret, Myrrhát, fehér Gyömbért, Dohányt, vagy Szeretsén-dió virágot ráfogasson, hogy az által ki-fatsart nyálát ki-pöködhéffe. Az fogait tajték kőből, myrrhából, és rák-ízemből el-egye-lített porral meg-mosogatván, tisztán tartsa.

§. V.

Az étel és ital-béli eledellel gyomorban bé-szálitandó méregnek gonosz indúlatyát, az gyomrot erősítő, vért tisztító, és az egész természetet meg-vidámitó eszközzel meg-zabolázni illy formán lehet, hogy senki éh gyomorral ki-ne menyen, hanem vagy melegítő itallal, vagy vajás kenyérrrel s' ürmös borral, vagy is méreg ellen való jó orvossággal magát præ-

præserválya. *D. Hoffmann* illy *Elixir Bezoardicumot* javasol. *Recipe:*

Radicis Pimpinellæ, unciam semis.

Zedoariæ, drachmas duas.

Contraiervæ, drachmas tres.

Scordii, manipulum unum.

Spiritus Vitrioli, unciam unam.

Baccarum Juniperi rectificati,
libram unam.

Ezeket egy üvegben extrahálván lágy melegben, és által-szűrven, egynehány szor 30. 40. vagy 60. tsöpöt *Herba Thée*-ben be-vehetni hetenként, és gyenge veritékezés által, mindengonoszt ki-vezethetni.

A' præservativum-béli *Herba-Thé*nek való *Speciessé* ilyen lehet. *Recipe:*

Herbæ Veronicæ.

Betonicæ, ana manip. unum.

Scordii, manipul. semis.

Florum Galegiæ.

Calendulæ, ana pugillos duos.

Radicis Cichorei,

Scorzoneræ, ana unciam unam.

Liquiritiæ, drachmas sex.

Seminis Anisi stellati, unciam semis.

Rasuræ Cornu cervi, unciam unam.

Incisa, & *contusa* dentur,

§. VI.

De minek előtte ezekkel élne az ember, Őszi, vagy Tavaszi időben, szokások szerint,

rint, az vérnek bővségét, ér-vágással, vagy köppölyözéssel kel meg-kevesíteni, minék - előtte egy vagy két nappal ilyen *Laxativummal* élne. *Recipe:*

Mannæ electæ, uncias duas.

Rhabarbari optimi.

Cremoris Tartari, ana drachm. unam.

Aquæ florum Acaciæ, uncias quatuor.
solve igne leni, colaturæ adde:

Essentiæ Corticum Aurantiorum, gut-
tas triginta.

misc, detur, signetur. Reggel bé-venni
való has - tágitó ital.

Vagy ha ezen meleg itallal valaki gyom-
rát nem akarná meg-terhelni, két lat ke-
serű sót (Sal sedlicense) félmeizszel viz-
ben el-olvasztván, és tisztán meg-szűrven,
vagy pedig kétszer s' -háromszor ejtzakára
valami istót egymás után a' *Stablius*nak
el - készített *Pillulaiból*, bé - vehetne.

§. VII.

Ezt el - végezvén szerentséssen, az felül
említett *Elixir Bezoardicum* mellet, egy hét-
ben kétszer, ezen gyenge, de balsámomi
erővel has - tágitó *Pillulákból* tizenötöte
reggel vagy este bé lehet venni, hogy
nem csak a' természetbéli étellel, és itallal
meg-terheltet gyomrát ki, tisztithassa.
hanem

hanem annak mérgének vóltát-is jóra változtathassa, *Recipe* :

Extracti scordii,

Cardui Benedicti.

Alces succoterinæ, ana drach.
unam.

Myrrhæ electæ.

Rhabarbari.

Succini, ana Drachm. semis.

Florum Sulphuris.

Croci.

Nitri depurati, ana grana duodecim.
misce, fiant ex Scrupulo uno, pillulæ viginti, obduc luna, dentur ad Scatulam.

A' szegény Együgyűek tsak fállya, és fenyű-maggal el-kéztíttetett vizet ihattyák melegen Herba-Thée gyanánt, vagy pedig Ruta, Angelica, és Bozza virágból tsínált bor etzetből egy vagy két kanálnyit reggel vehetnek, mellyben egynéhány bors-szem nehézségű Camphort-is tehetnek.

§. VIII.

En ugyan az illyetén veszedelmes Petechiabeli nyavallyák ellen, mellyek körül első Esztendőben itten forgolódtam, mind præservatívum-béli tanátsom szerint, mind pedig orvoslásom után, jobbat nem tapasztaltam ezen *Wedeliusnak*, kedves *Præcepto-*

ceptoromnak közönséges *Mixturájánál*,
 melyet így præparáltathatni, *Recipe:*

Tincturæ Bezoardicæ Wedelii.

Mixturæ simplicis.

Essentiæ scordii, ana Drachm. unam,
Anodynæ, guttas octo.

miscé, detur, signetur. Erősítő *Mixtura*,
 mellyből, reggel me eg italban 30. vagy
 40. tsöpöt, bé lehet venni.

Ehez tartozandó *Wedeliusnak Bezoar-*
porával együtt magát, kiki elégséges-kép-
 pen meg-óltalmaztathatta.

§. IX.

Szoktak némelleyek igen melegítő Ter-
 jékes, a' közönséges méregnek meg-óltat-
 tásához - képpelt, fok-féle eszközökkel
 élni, gondolván azt, hogy a' Pestisnek mér-
 ges volta egyezne azzal, de nagyon külö-
 mbőzik egymástól a' két-féle méregnek va-
 lóságos állapotja, ha azoknak különböző
 operatiójokat, és bizonyos curájokat
 meg-tekintyük: mert a' közönséges méreg
 nem olyan hatalmasan terjed-el az egész
 embernek nedvességiben, hanem a' gyom-
 rában mingyárt fel-gyullad, és ott inflam-
 mátiót okoz; sőt ha a' vérrel egyesül-is,
 azt gyakorta meg-sűrűsíti, és annak aka-
 dályoztatása által fok féle gyulasztó fő-
 tokat hágy maga után. A' Pestisben gö-
 zőlgő *materia* ellemben olly hatható,

hogy azonnal az egész testet el-járja, és annak nedveségét meg-ritkítja, az mint az Anatomicusok observálták. Ennek savanyú, és etzetsbéli eszközök által helyes Orvoslása jelenti alcali-béli valóságát; a' közönséges savanyú, és keferű méregnek pedig más antidotumát találták az Orvosló Tudományban fáradozók. Sőt ha némellyeknek hitek szerint meg bizonyítandgyuk, hogy a' Pestisben lévő mirigyeknek kelevények tsupa férgetskékből áll, az mint *Microscopium* által meg-szemlélhetni, ki kételkedne ezen meg-ementett külömbségnek külömböztető vóltárúl? De mivelhogy illyetén elmélkedésünkkel, a' betegnek, és a' meg-rettent embernek nem használhatunk, inkább némelly Pestisben nevezetes dajkálkodó Orvosoknak etzets-béli hasznos praeservatiójok felül értekezzünk.

§. X.

A' *bor-etzet* magában-is mind külső mind belső-képpen hasznos, és ditséretes, midőn a' gőzölgő meg-vesztegetett aer közt azt szagóllyá, és Rutával, fenyű-maggal, rák-szemmel, együtt bé-vészi az ember; mindazonáltal a' gyökereknek, és fűveknek subtilis erejét sokkal jobb ki-vonfzó hatalma vagyon, midőn azt le-vonnyák, és a' phlegmátúl el-választyák, melly

szintén

szintén úgy, mint a' vizeknek égetések vitettödik végben, csak eleint jövő izetlen vizét külömb edényben kel fogni, és a' fogyatékon lévő sűrű bor-köves materiát hátra tartóztatni.

§. XI.

Cardilutius Doctör azon füveknek tulajdonságát, mellyek esztendőn általhidegnek, hevségnek, féregnek ellent állonak, és zöldellenek, leg-bizonyosabb Pestisnek mérge ellen való Præservativumának tartya lenni, midőn azokat az említett præparált etzetben ásztattya, és magánosán, vagy bizonyos éget vízzel, a' mint tudni-illik a' Pestisnek leg-veszedelmesebb változása következnék, annak erejét enyhítvén, reggel egy vagy két kanálnyira bé-adgya. Ezek közzül illyest præparál, tathatni, *Recipe:*

Radicis Zedoariæ.

Chelidoniæ recentis.

Helenii, ana drachmas sex.

Herbæ Rutæ,

Scordii, ana manip. unum.

Florum Calendulæ, manip. semis.

Baccarum Juniperi.

Corticum Citri, ana unciam semis.

Seminis Rutæ.

Myrrhæ electæ, ana drachmas duas.

Concila, contusa, dentur. Mellyet három itze

itze bor etzetben ászthatni , és reggel két kanálnyira valót belüle bé - vehetni.

A' köz nép tlak őrmény és fetske fűvel-is, gyűkerestül , bor etzetben bé - páztolván, bé - érheti.

§. XII.

Ugyan ezen *Doctor* méltán ditséri az praeparált *kénkövet*, mellyet gálitz-kő és só által tisztítani tanit. Kit etzetben egynehányszor el olvasztván meg-ólthatni, és abbúl fél vagy egész nehézéknyit az említett etzetben bé-vehetni. Vagy inkább a' szép fárga kénkővet olvazd-el , és abbúl kénkőves fonalat csinálván, gyűjts - meg , tégy alája egy üvegből el-készítettet palaszkot, melly tele lévén füstel, harmad részit borral meg-töltheted , és egy kevés el-olvasztatott sót köziben tévén , addig rázzad, még a' borban el merül a' füst: Ebből reggel s'-estve egy üveggel ihatsz , és bizonyos lehetz abban,mondgya,hogy szinten úgy a' rothadás ellen meg-óltalmazza testedet, mint a' bort a' romlandóságtól országunkban meg - tarttja : azon kívül a' só, hogy a' rothadás ellen leg jobb balsamus, a' szakátsok-is bizonyittyák.

§. XIII.

A' jó Magyar - Országgi Hegy-allyai , és Sopronyi *Bor*, tisztán-is, az mint külső Országokban lévő Fő-*Doctorok* azt annyira betsü-

betsüllek, és ohajtyák, jó praeservativum, ha azzal mértékletesen élnek az Urak: de mivelhogy a' kénkö a' subtilis mérges materiáját a' Pestisnek el - széleszti, egynehányfzor kénköves le - vont Nyúli és Baráti borainkkal bé - érhettyük mind tápláló ital - béli eledeleinknek, mind pedig óltalom - béli időnknek szükséges állapottyában. Ugyan ez az oka, hogy a' fő - renden lévők közzül kevesen halnak - meg, (a' kiknek tudni - illik a' vérek meg - bomlott, vagy kintseiktől nehezen akarván meg - válni, nagy félelmek által magokra vonnyák a' Pestist,) mivelhogy ilyen frisselő étel és ital - béli eledelekkel erősítik Testeket.

§. XIV.

Sok - féle Orvofságokkal itt nem terhelem az kegyes Olvasót, mivelhogyl édes Hazánkban némeltyek közt, nem tsak az orvofság, hanem az Orvosló - is annyira betsültették egészséges állapottyokban, mint az okoskodás nélkül mérget nyújtandó Varásló - Afzfzony, mellynek az oka ez, mivelhogy szegény Magyar nyelvünkön értelmes okokból származott Orvosi - Tudomány nem találkozik, azért - is külömb - séget az Empyrica és rationabilis Curában nem tudván, minden nyavalyának okát a' szelekben és epében, nagy pompás discursus -

füffokkal oktalan Doctöröknek perfvafió-
jokból, hijában keresdegélik.

§. XV.

Illyen, és más közönséges nyavalyákban
nem ok-nélkül ragafzkodik az ember a' kül-
ső szerekhez-is, tudni-illik, az ollyas meg-
vesztegetett helynek el-távofttatásához,
és bizonyos efközöknek magánál-való
vifeléléhez.

§. XVI.

Az gonofz inficiált aérnek el-hagyatattá-
sát, és az egészséges helyre való el-takaró-
dást az Orvosok leg-bizonyofabb Præferva-
tívumnak tartják lenni. De ellemben vagy-
nak olly szines Istenes életűek, a' kik Isten-
telenségnek állittják az orvofszággal és fza-
ladással Istennek oftorának való el-kerültet-
tését lenni, de ezek tudom, azt-is meg-en-
gedik, hogy az Ur Istennek hatalma vagyon
Éhségnek idején, étel nélkül némellyeket
el-tartani, azért nékik vétkül tulajdoni-
tattik, ha azok ételhez le-telepednek, és
terméftzet-béli eledellel testeket ollyankor
táplálni kívánnyák. Ezek inkább Istennek
ajándékát meg-vefvén, rútúl meg-tfálatatt-
nak, mivelhogy maga Kriftus Urunk a' be-
tegeket az Orvoshoz igazgattya, és efköz
által tett curájának példájával maga vallás-
tételünket bizonyittya. Illik tehát, és a'
kitül ki-telhetik, leg-bizonyofabb præ-
ferva-

fervatívumra akad, hogy a' gonosz levegő égnek, az Istennek őszve-szerkesztett félelmével megszűze, hideg helyekre, változtattását elől vegye, de idején, és sokáig való kin-maradásával, az mint őszve foglalván, a' Deáktul intették:

Ocyus hinc ito, longè, tardeque redito.
 Hogy ne talántán visszja jövén, midőn még egézlen el nem óltatott a' Pestisnek minden szikrátskája az egészséges helyet, egy halállal meg ne változtassa.

§. XVII.

Mivelhogy a' dögleletes halálnak nem is némelly embernél olly rettenetes, hogy nagy változásokat okoz az elmétől függő részekben: annak impressióját mind Istennek irgalmasságához való élő-bizodalommal, kell vizsgáltság által elméjéből ki-vern, mind pedig külső eszközökkel éni, csak varásló és illetlen dolog által ne történnyen ez. Így szagolásra rendelherni, más szagos balsamufokon kívül, jó Rutából, és fenyő - magból el-készítettett etzetet, mellyhez rósa-vizet-is, és egynehány árpa szemnyomó Camphort tehetni, mellyel, midőn ortzádat, és kezeidet kívánod mosni, bőven borral-is egyvelitheted. Az ortzádat, vak-szemedet, szívednek eránzó helyét,

hellyét . pulvisfidat reggel illyetén kenettel-
is meg-kenyheted. *Recipe :*

Theriaca Andromachi, drachm. unam.

Camphoræ, grana novem.

Olei Nucis Moschatæ expressi.

Scorpionum.

Axungiaë serpentum, ana scrupulos
duos.

Olei Succini.

Rutacei destill. ana scrup. semis.

Cinamomi.

Caryophyllorum, ana gutt. unam.

Corticis citri, guttas quinque.

misce, detur ad pyxidem.

A' nyakadon, hónap - alatt viselheted némelyektül annyira commendált eleven kenyésöt, aszszú békát, gyöngyöt, Bezoar-követ, vagy más - félét, ha másképen nem-is, de hitelednek bátorságos tselekedeti használhat, csak ne légyen, az mint Hippocrates int, *temere, neque timide*. A' kik a' varas - békának erejére támaszkodnak *Helmontiussal*, illy *Amuletummal* élhetnek : Nyáron egészséges időben a' varas-békákat őszve szedvén, az konyhában hátulsó lábaival fel-akazd, hogy szüntelen a' tüzet látván, félelem-béli gondolkodásokkal meg-dőgölyenek (ez lésczen a' Pestistől félemlő embereknek bátorító eszköze) mellyek alá, egy viafzbúl széles-

ien el-terjesztett talatskát tégy, hogy abban halála előtt, földet, és mint-egy aranyas térgetskéket ki-okadgyon, mellyből a' viazt a' békával együtt öszve timporálván, golyobifotskákat formálhatz, és azt a' bal melyeden viselheted: *Cardilutius* maga e' mellett, minden házi népével együtt Izerensséffen élt az Pestis alatt.

§. XVIII.

Még egy kiváltképpen való Præservativum felől méltán emlékezem, tudni-illik a' *Fontanella* felül, mellyen, szüntelen-való kifolyandó nedvesség által, az el-ragatattot mérges materia el ki-takarodhatik; az mint-is sok izben observálták azt az Orvosok, hogy senki azok közzül meg nem hóit, a' kik azt óltalmokra viselték. Azért ezt azoknak, kik úgy-is a' romlandó nedvességek alá vették, merem recommendálni, egyszer 's-mind azokat-is inteni, a' kiknek némelly részei kelevényes, sebes, vagy lennyedékes, azokat külső és belső ki-száraztó orvofságokkal illy időben megne gyógyítsák, ha szánfzándékkal nem akarják magokat nyakra főre az halálnak hálójában vetni.

IV. A R T I C U L U S.

A' Diata - béli tanátslásnak praeservatiojáról,

§. I.

AZ embernek egészségére szolgáló, nyavalyáit el-távoloztató, és hosszú életet ígérő Elzköze, a' jó *Diata - béli* igazgatás, melly azon áll, hogy az egészséges *a'rral, étellel, itallal, aluvással, vigyázással, nyugodalommal,* némelly *hasznos és haszontalan nedvességeknek excretioival,* és az *elmoindulatokkal,* mértékletesen éllyünk.

§. II.

A' ki az említett természet-béli dolgokat életinek folyása alatt, úgy igazgattya, hogy azok ellen nem vétkezik, az, mind testében, mind elméjében egészséges, és hosszú életet él minden nyavalya nélkül.

§. III.

Egészes Ember az, a' kinek kemény, és nedvesség tápláló részeinek mértékletes volta, úgy vagyon temperálva, hogy azok által minden természet-béli változásokkal egyetemben, a' test, és az elme jó erőben meg-marad. Az elme ugyan magában-is egészséges mindenkor, de a' testtel való szoros egyesülése által, az is, a' fájdalomnak tártiaságára ingereltetik.

§. IV.

§. IV.

Ha azért az embernek nedvesége, úgy-
mint a' Pestisnek el-ragadó második esz-
köze (I. Részn. 15. §.) egészséges , tehát
tsak az gőzölgő mérges aérnek el-távoz-
tattására kelletnék vigyázni únk, de mivel-
hogy az rendetlen Diæta által gyakorta a'
szines embernek vére-is romlásra vitettő-
dik , azért itt együtt , mind a' gonosz aér-
nek el-távoztattására , mind pedig az
egészséges vérnek meg-óltalmaztattására
útat mutatunk.

§. V.

Meg vallom , mivelhogy a' Medicu-
sok , ezen oktató Diæta-béli Orvosi-Tudo-
mányt , melly az embernek egészségére szol-
gál , majd egészlen könyveikbül ki-irtot-
tak , Deák nyelven tsak azoknak kedve-
kért , a' kik orvossággal élvén , nem tudnak
magoknak ebben bizonyos regulát szabni ,
világoságra botsátani szándékoztam , de ,
mint hogy nyelvünkön éppen semmi tudo-
mány az éránt nem találtattik , fel ne ha-
borogyon a' kegyes Olvasónak elméje , ha
néhol , a' Pestisnek praeservatiójárúl el-
fordulván , közönségesen , minden - féle
nyavallyáknak eleit vővő Diætára 'alkal-
maztatton szándékomat.

§. VI.

Járullyúnk imnár a' meg-vesztegetettete
nya

nyavalyákuak alkalmatóságot okozó sz-
közökre, és eiőször tekintsük meg, mi-
képpen árthat az meg-velztegetett gő-
zölő Aër, és annak-utánna mint kell azt
el-kerülnünk, és meg-orvosolnunk?

§. XVII.

Mivelhogy az aër mindenütt ki-terjesz-
tett mozgásának illetésével mindenek-
hez ragaszkodik, nem lehet másképpen,
hogy az, magában el-rőjtetett intselkedő
erejével azokat meg ne förtőztesse.

§. XVIII.

Közöfsül azért az Aër az mi véreinkkel,
nem tsak az eledelekkel gyomrunkban bő-
ven való bé-szivása által, hanem külfökép-
pen, testeinknek porussai, és a' tudónk-
ben bé-szivárodott lehelletünk által-is, a'
hol ugyan külömb-féle illetése-szerint,
sokféle-képpen szokta Testeinket változtat-
ni. Így a' hideg's-nedves aër, porusainkat
ószve-szorítván, egészségünkre nagyon
szolgáló gyenge verétékezésnek tartóztat-
tása által, a' vért sokasítya, sűrűtti, és így
a' meg-rekett vértől, osztán sokféle daga-
natok, reszketekség, szív-dobogás, nehez-
zen lehelléssel, melly-béli fájdalmok
származhatnak: A' száraz, és a' meleg
aër, véreinket meg-ritkitván, forroságo-
kat és obstructiókat okoz. De mivelhogy
a' nedves nagyobb erővel tétzen akadályt,
illik,

illik, hogy az éjjeli, regveli és az estvéli aért minden módon távolztassuk, kiváltképpen pedig ételünknek és aluvásunknak alkalmasfóságával.

§. IX.

Az hirtelen hideg aérnek melegre való el-változtattása, és ellemben, nagy változásokot okoz, az mint őszel, és Tavaszal azt bőven tapasztaljuk, azért nyári-időben, hideg szállást kedvelni, vagy télen igen meleg szobában hirtelen bémenni, ártalmas, de fő-képpen, ha ilyenkor a' gyomor étellel és itallal meg-terhel-tetik.

§. X.

De mivel az aért el nem kerülheti az ember, szükség, hogy annak jobbra való változtattására igyekezzen, mellyet tűz és füst által véghez vihet. Tűz által Hippocrates ama szeretsen - Országból Görögökre származott nagy Pestis-t szelidítette meg, minek-utánna emmi-féle szer abban nem használt volna, mellyet mások követvén, sok jó illatú fákkal, virágokkal, s'-olajokkal, mind útzákat, mind pedig házokat, az méregnek el-hatalmazandó erejétől meg-óltalmazták.

§. XI.

A' tágas utzáknak éjjeli sűrű gőzölgő aérjét változtattya a' fenyű, kőrös, és bük.

bükfának, kos, és bak-szarvainak, ló, és tehén, körmeinek égetett füstye; nem különben a' puska-por, salétromnak, és kénkönek fel-lobbannása. Azért az erős kúltfos Városokban az Agyúkból gyakran való lövések, igen tisztítják a' levegő cget.

§. XII.

A' Házi-rendben lévők, Izobájokat füstölhetik fenyű maggal, Gyántával, Myrrhával, salétrommal, jó illatú fűvekkel, és ezekből tfinált jó szag-tévő Porokkal, Apatikabéli Trochiscusokkal, és pészma porgátsákkal, mellyek között, csak ezzel is bé-érheted, melly immár Nemes Országunknak nagyobb rétzin, Felséges Urúnknak kegyes parantsolatyából ki-hirdettet, úgy-mint, *Recipe:*

Salis Nitri, libram semis.

Sulphuris, semuncias sive lothones tres.

Picis Hispanicæ, semuncias novem.

Storacis, semuncias novem.

contrita grosso modo, dentur. Ezzel az inficiált Izobáidat, és házad tájékát megfüstölheted: A' mint e' következendő szolgálhat a' Jólzágodnak, bagasiádnak és contumacia-házadnak tisztitattására, *Recipe.*

Ligni Juniperi, libram unam.

Foliorum Lauri, semuncias octo:

Granorum Juniperi, semuncias duodecim.

Thuris,

Thuris, semuncias quatuor.

Sulphuris, semuncias octo.

De Hircinis, aut aliis cornibus, ut
sunt ungułæ equinæ, semuncias
duodecim.

miscæ, fiat omnium pulvis grossus.

A' ki jó illatú porral akarna élni, illyest
præparáltathat. *Recipe* :

Thuris.

Baccarum Juniperi, ana quantum vis,
vagy pedig, *Recipe*.

Succini, unciam unam semis,

Thuris.

Mastichis electæ, ana unciam unam
Storacis calamitæ.

Benzoes, ana drachmas tres.

Myrrhæ rubræ, drachmas duas.

Florum Lavendulæ.

Rosarum rubr. ana pugillos
duos.

Baccarum Juniperi, uncias tres.

incisa, contusa, dentur.

§. XIII.

Ide tartozik ama szokás által bé - vete
mulatozó dohányozás, mellynek a' Pe-
stisben két kiváltképpen való hasznai vagy-
nak, tudni - illik az romlandó nyálnak ki-
takarodása által, az el ragadáfra alkal-
matlan mi - vólta, (Artic. III. §. 4.) és az
aer gonosz vóltának meg - orvoslása, mel-
lyeken.

lyeken kívül, midőn a' dohányozás mellett, a' barátságos s-játékos Társaság-béli tréfa discursok Caffée vagy Théé ital közt inditattatnak, a' Test-is elméjével együtt meg-vidámúl, és a' haláltúl intóztató félelem bátorságra fordul. Ha pedig valaki jó illatú fűveket, Rosmaringot, fállyát, Levendulát, Urmót, Majorannat, Citrom és Narants héját, szarazan hideg időben el-hinti, vagy nyárban, borban és etzetben pátzolt főt vízzel, szobáinak falait, és padlásit meg-öntözi: Nem külömben, ha valamely edényben lévő ilyen főt vizet, vagy inkább a' jó etzetet tűz által ki-gőzölgeti, igen jóra változtattya szobájában az aért. Azonközben, a' gyapjás, bélléssel bélelt ruházatokat félre téven, a' kitűl ki-telhetik, selem, vagy fél selem, és teve-szőrből, 's-vászonyból való kötösőkkel ruházkogyanak, mellyek mind az el-ragadáfra alkalmatlan eszközök.

§. XIV.

Ha valamely időben kivántattik az eledelben a' Diéta-béli mértékletesség bizony akkor, midőn a' veszedelmes nyavallyaknak eredetit tapasztallya az ember, azt méltán observálhattya, ne talántán, a' mértékletlenségből származandó gonosz vér hajlandóbb légyen a' Pestisnek materiájának fogan-

ganatosságára, és a' hirtelen való halálnak prædájára.

§. XV.

Az ételnek és itálnak mértékletlensége abban áll, midőn a' jó és rossz eledellel anyira meg-töltették a' gyomor, hogy annak ereje által meg nem emésztrődik elegendőképpen, és azzal, mind az emészretnek természet-béli ki-folyását akadályoztattya, mind pedig a' vérnek tisztátlanságát okozza.

§. XVI.

A' vérnek tulajdonságával igen egyeznek az *eledelk*, mellyek az gyenge állatoknak tehén, boriú, s'-bárány-hútokból, és azoknak leveiből el-készitetnek; másodszor, mellyek a' vérnek nyavallyák által el-veztegettetését bőségesen meg-adgyák, úgymint: tyúk és galamb-fiak, tej, lágv tojás, fajt, kenyér és a' vaj, mellyek közzül némelleyk a' vérnek olajos és subtilis részeit bővitik, úgymint, sült házi és vad állatok, némelleyk nedvességet okoznak, mint a' hal és a' kerti-gyümölcs: némelleyk lúru és kemény portiót szereznek, úgymint lisztből való eledel, kenyér, riskafa, borsó, bab, lentse, gesztenye, mandola, és a' többi.

§. XVII.

A' vérrel meg nem egyez az etzet, só, melegítő erős ital, tzukor, a' méz, és min-

den-féle kemény eledel , vén , sós, és fű-
stős hús, keményen főrt tojás, tengeri hal,
minden-féle gyökér, gyümölcs és fű, mel-
lyek a' gyenge gyomrainktól meg nem
emésztetődnek, hanem inkább sok szelek-
kel terhelik belső részeinket, kiváltkép-
pen ha kővér és etzetes ételeknek egye-
sülése által meg-alufzik a' chylus bennünk.
Ezek mind, ha egészségére szolgálnak-is
némelynek, vagy a' kemény erős és heves
termézetinek, vagy reája következendő
dolognak, vagy pedig melegítő italnak és
fű-szerzámos eledelnek tulajdonítsa.

§. XVIII.

Az emésztetésnek munkáját igen erőtel-
niti az étel, midőn azt alkalmatlan rend-
del hozzák az asztalra. Így minden-féle
édes, kővér, tésztás eledel, eleint a' gyom-
ornak erejét meg-vesztegetvén, az kö-
vetkezendő kemény ételeknek meg-emész-
tésére alkalmatlanná teszik azt: De el-
lemben, eleint a' kemény káposztás ele-
delnek nyers voltát az erős gyomor kö-
nyen meg-emésztheti, a' mint láttyuk a' sze-
gény embereknek asztaloknál, kik egy tál
káposztával meg-elégedvén, vízzel meg-
töltik gyomrokat, még is jobban emész-
tik meg, mint a' kik utolsó tál ételre
hagyván, erős borral, és égett rozsolissal
akarják előbb segíteni, mellyek inkább a'
bé.

bé-vett eledelt keményítik, és mind a chylusnak, mind pedig a' vérnek meg-alkuvását előbb - mozdítják.

XIX.

Mivelhogy a' Nedveség nélkül, sem táplálás, sem születés, sem pedig az excretiók végben nem mehetnek, az *Ital* testünknek el-táplálására szintén olly szükséges, mint az étel, melly, ha csak a' természetnek hasonló mi-volta meg-engedi, ha mértékletlenül élünk is azzal nem att annyira meg, mint az étel. A' közönséges ital a' *Víz*, egészséges állatnak leg - alkalmatosabb, azért, mivelhogy a' vért, folyó, és hig állapotban meg tartja, az bé vett eledleknek hasznos portióját ki-vonja, a' meg - szorított obstrukciókat fel-fejti, sűrű és a' folyásra alkalmatlan nyálát a' vérnek meg-ritkítja, egy szóval, mondhatom, hogy a' ki - ferrel, vagy borral él, és vizet közben nem iszik, az, sem egél é-gének, sem pedig maga önnön értelmének tanátsán nem jár. Altal látta azt ama nevezetes hires *Doctor Hofmann*, a' ki *de Aqua frigida potu salutari*, veszedelmes nyavalyákat, úgy mint a' vérhasban lévőket, meg-rögzöt epés hányásokat, Colicát, Miserérét, lüllynek meg- rekennését, gyomor és fő - fájásokat, Hypochondriaculoikat, Hystericuloikat, kószvényesséket, minden

Apatika-béli elzköz nélkül egyedül tiszta
vizzel gyógyítot: csak azzal mértékletle-
nül, és alkalmatlan időben ne éllyünk,
nem kell anyira tartanunk a' nehéz nya-
valyátul, Gutta ütéstül, nádhátul, fő-fá-
jástul, száraz betegségtül, oldal nyilalá-
foktül, vizi-korságtül, kőtül, kőszvény-
tül, a' vég-bélben lévő süllynek változá-
sitül, és az emének fel-haborodásátul, mint
a' bornak mértékletlen italátul, minden
nap e' féléket tapasztalunk.

§. XX.

A' hideg vízbül való ital, az emésztetés
után és ejszakára, a' melegített füvek-
bül ki-vont erőknek vize pedig reggel, leg-
hasznosabb. A' vizek között, az első
viz leg-jobb, azt követi a' forrás, folyó, és
kúti viz, mellyeket gyenge főzéssel, és
némelly elzközöknek öltve kevertetésé-
vel, úgy - mint borral, citrommal, bor-
etzettel, piritot - kenyérel, szeretsén-dió-
virággal, és szarvas raspolyt és præparált
szarval meg-jobbithatni. A' Tónak és a'
jégnek vize, mivel sok változások allá ve-
tettnek, leg ártalmosabbak.

XXI.

Az Orvosló minera-béli vizek, nem csak
italul, mint a' Rojtsi, Szent Lászlói, má-
fokkal egyetemben hasznosak, de fordő
gyanánt való élélek-is, nagy óltalom-béli
elzkö-

eszközök, a' kikben semmi savanyúság, hanem inkább subtilis vas-értznek némelly részetskéje, és savanyúsággal ellenkező alkalibéli principium találtattik; mert midőn azt viola syrumpuffal, vagy rosa, és pipats succussal egyvelitem, azonnal zöld színre változtattya, sőt édes téjjel szabadossan azt, minden őszve óltás nélkül egyelithetni, mellyek bizonyal nem történhetnének, ha savanyú principium találkozna azokban. Ellemben, ha borral őszve töltöm, vagy más élesebb savanyú eszközökkel, úgy-mint etzettel, lálétrom, Gállitz-kő, és a' közönséges sónak spirituálisával mint ellenkező társával, annak erős forrásábúl, azok-is, a' kik savanyú viz gyanánt ifzák, tapasztalhattják az alkali-béli principiumot, melly a' savanyúsággal ellenkező principiumnak tartattik a' Chymicusoknál.

§. XXII.

A' *Roiszi viz* tehát nem savanyú, mivel-hogy egy kevés savanyú ize vagyon, mellynek ereje egyedül a' subtilis - vas-értznek, a' hathatóság mineralis aérrel való közlésétül függ. Mert ha savanyúság találatna benne, mit használna az Hypochondria, Melancholia, és a' has-szorulás ellen: tudgya azt az egész világ, hogy a' savanyú obstruictiókat okoz, nem has-menést, vagy

vizeletnek bővebb excretióját. Bizonyára meg-tsalatattnak azok, kik az erőfitő, őszve-húzó, és az excretiókat tartóztató erejére nézvéen egyedül, timsót tulajdonítanak nékie, és hogy a' nedves phlegmaticusoknak jobban használ mint a' száraz embereknek, kénkövesnek, vagy kenyésösnek alittyák lenni.

§. XXIII.

Az Rojtsi - vizet azért bizvást nem csak magánosan praeservatio-képpen ihattyák, a' kik eddig erejét érzették, de lágy melegen, ketske, vagy szamár téjjel-is, a' kiknek vérek tisztátalan, tüdők meg-sérteződött, Inaiknak őszve sugorodását érzik, értelmekben bomlottak, vesében fogyatkoztak, de kivált-képpen a' Hypochondriacusok. A' terhes, 's-szoptató Afzizonyi állatoknak, és a' véneknek sem ártalmas, ha azt borral, nyári-időben temperálva iszák.

§. XXIV.

A' *Szent-Lászlói* fődő igen kevés portiót mutat az meg-ementett minerábúl, leg nagyobb ereje a' gőzölgő mineralis æthereabéli elementumtól vagyon, azért italúl, mind borral, mind magánosan élhetnek vele, a' kiknek gyomrok erőtelen, az ételt nem kívánnyák, azt meg nem emészthetik, vagy ki-hánnyák, bélekben szelektúl fáj-

dal,

dalmat éreznek, halok erő felött mégyen, kiket a' lárgaság és a' vizi-kórság kerülget, fájdalmas, és bontakozott vizeletek vagon, vesékben és hólyagban fővenesek, lép dagadást szenvednek, magtalan, fejér, és veres folyásnak mértékletlensége alá vetett Afzizonyi állatok, kiknek a' fődő igen-is használ, de más móddal, mint eddig történt, mert előszizór gyenge, fell bb II. Részn. III. Artic. §. 6. említett Laxativummal, vagy Angliai, és keserű Sedlitzei sóval kell a' gyomrokat ki-tisztítani, és így kérzer napjában, 9. és dél után 4. órakor fődődni. A vizet pedig tsak lágy melegen füttessek, ne talántán, a' forrás által, leg jobb ætherea-béli principiumja ki-gőzölögvén, az említett affectusokban, reménségek kívül, mint eddig semmi hasznót ne érezzenek.

§. XXV.

Az mi a' *Ser italt* illeti, ha az ritka, könnyű, meg állapodott, nem módnélkül komlós, hamar mind a' gyomorból, mind pedig vizellet által el mégyen, a' féjnek nehézséget nem okoz, gyomorban meg nem savanyodik, szeleket nem indit, igen-is mind az egészségesnek mind a' betegnek alkalmas ital, mert nem tsak a' vérnek sűrű nyálas voltát meg-ritkittyá, de egy-

Izer s-mind a' vizellet által ki-is vízi annak tisztátalanságát.

§. XXVI.

A' *Bor-italt*, akar édes légyen az , akar etzetes, és erős, eledel gyanánt nem annyira (mivel a' tápláló vérnek természetivel nem egyez) mint orvosság, vagy inkább orvosságos eledel gyanánt, ihatni: mondhatom, ha mértékkel inná az iffiú ember, és a' kinek természeti úgy-is heves, az őz haját egészségsébb állapotban viselhetné. Az édes bor, fovány és véretlen embereknek, az mint az erős, a' nedveseknek alkalmatosabb; A' savanyú és kénköves, mind a' gyomornak, mind a' főknek ártalmas. Minden Nemzet azmi édes Országunknak termését leg jobbnak állittya lenni, azért illik, mértékletessen azzal élvén, Szent Pál Apostollal, gyenge gyomrainkat erősítenünk.

§. XXVII.

A' minthogy az étel, és ital-béli eledel akkor használ egészségre, midőn azzal mértékletessen é.sz, így ha fők bőjtölés által testedet meg fogyasztod, vétekezzelellene, mert életedet szánszándékkal meg-róviditted. *Hipocrates* bizonyította, az koplalásnak úgy mond, nagy ereje vagyon, hogy a' testnek természetét meg-orvosollja, meg-erőtlenítse és meg-is ölyve.

Ha

Ha tudhatod, mindennap, *Sanctorius* mond-
 gya, mennyi ételt kíván a' természeted,
 fogod tudni életedet-is fokáig egészséges-
 sen meg-tartani: A' természet kívánnya,
 hogy előbb ne egyél, még az előbbenyt
 meg nem emészthetted, mellynek a' jele
 az, midőn az éjjeli álm nyugodalmas,
 az emésztet ki-takarodik, tested serény,
 gyomrod - is helyén vagyon.

§. XXVIII.

A' Pestisben a' savanyú Citromos, etzetes,
 eledel leg-hasznosabb, a' kinek tüdőjé-
 ben nints fogyatkozás. Narantsnak le-
 vével fokban el-óltyák az gonosz méreg-
 nek gyomrokban bé - szálított erejét
 Olasz-Országban. A' ki borjú húsnak levé-
 ben főtt sóskát, Rutát, örménygyökeret,
 fallyát és ürmet meg-ihattya, igen erő-
 fiti a' gyomrát, és el-kéizitti a' mérges
 materiának ellene való állására. A' lye-
 génynek konyhájából na más ki nem te-
 lik - is, de a' só, bőv mértékkal, etzet,
 fenyű mag, veres és fok-hagyma, torna,
 dohány és a' bor, el ne fogygyon, ha más-
 képpen életinek kevezni kíván.

§. XXIX.

Az álm, a' külső, és belső érzékenségek-
 nek meg szűnésén áll, azért, mivel a' szün-
 telen való vigyázás, és testi nyughatatlan-
 ság, minden erőtül meg - foiztya az em-
 bert,

bert, izukség valóban, hogy az éjjeli nyugodalom által ahhoz ismét juthasson, és az erőnek nevekedele által alkalmatofsá tegye a' Testének és Lelkének munkájának kötelelségére.

§. XXX.

A' kik a' kemény munkában Testeket, és mély gondolatokkal Elméjeket szüntelen fáraizitvák, hosszabb álmot kíván azoknak termélszetek, mint a' kik csak Testi gyönyörúségekre, az Istentől dologra rendelt napot fordittyák: Azért, azok vétkeznek, midőn hat vagy hét órára rendelik az álmoknak terminusát, ezek pedig azért, mivelhogy hívságos tselekedetekkel azt meg-holizabittyák, Elégséges álmoknak jele az, midőn a' Test meg könnyebbült, gyors, az elmé vidám, és a' tovább-való álmokra nem hajlandó.

§. XXXI.

Nem minden álmó újittya meg az erőt, hanem tiák a' t'endes, a' ki mind az emélsztélt, mind az izzadást segitti, és a' vérnek folyását valamennyire az ágy-velőben enyhíti. Azért a' keletű, fős, tű-szerszámos, fok-hagymás, kemény és szeleket indító éte: éjszakára, és a' meleg ital, ártalmas.

§. XXXII.

Az éjjeli álmó tiszta és temperált aérben, jobb vagy bal óldalán ószve vonyartott láb-
baival

baival egészségesebb, mint a' hanyat - béli fekvés, melly, mind a' nehezen lehellést, mind pedig az fővényt, és a vérnek folyását okozza. Vatsora után egy vagy két óra múlván, a' jobb oldalra feküdni hasznosabb, mivel ezzel, az emésztetésnek munkájánál hátráltattik, nem-is nyomattatik meg a' gyomor a' májnak nehézségétül.

§. XXXIII.

A' dellyesti álomot csak a' meleg helyeken, az Öregeknek, Száraz Testűeknek, és a' kik éjjelinyughatatlanságok miatt erőtlenek, valamennyire meg-engedhetni, más-képpen, mivelhogy lankadást és Catarrhust okoz, minden módon kel távoztatnunk.

§. XXXIV.

Valamint a' mértékletlen álom, úgy az átalanság-is, az egész Testnek veszedelmére vagon, a' honnan nehéz forró hideglelések, fő-fájások, elmének tibolyodása, és a' Pestisnek mérges materiájának könnyebb el-ragadása, következnek. Illik tehát józan elmével, mind az mértékletlen álomot, mind pedig a' vigyázást, leg inkább illyetén időben el-tavoztatnunk.

§. XXXV.

Az *Testi mozditásnak* gyakorlása, az emberben lévő eltető tüzet fel-gyullasztván, az vérnek meg-indittatott folyása által, azt, nem csak hatható - képpen tisztítja, hanem

hanem az ételhez való appetitusra-is fel-gerá-
 jeztri, és így, mind az eméltetésnek mün-
 káját előbb mozdítja, mind pedig az el-
 fogyatkozott erőt meg-hozza: Azért biz-
 vást mondhatom, hogy a' nyavalyáknak
 el-kerülésére jobb orvosság nem találtat-
 tik, az mozdulásnak gyakorlásánál. Tud-
 ta ennek erejét *Sanctorius Libro de motu
 & quiete. Si homines, inquit, exercitio ac
 labore uterentur, carere possent multis Medicis,
 & medicamentis*: Mert ezek sem kőszvé-
 nyel, sem fővényel, vagy kővel, Hipo-
 chondriával, vizi-korsággal, és több
 hofzizas nyavallyákkal nem lanyargatatt-
 nak.

§. XXXVI.

Az mozdulás fok-féle, mellynek kű-
 lömsége, változtattya az természetnek,
 és életi forsának indullattyaát. A' sétálás,
 mint a' leg gyengébb mozdulás, illeti a'
 Tudósokat, kiknek gyomrokat erősíti,
 has-szorulásokat meg indítja, és az el-
 méjeknek gondolkodást élcsíti. A' futás,
 tántz, és egyéb fáradozó mozdulások, ár-
 talmassak leg-inkább azoknak, a' kik iurú
 és fok vérrel bővelkednek, meg-őltő-
 vérültek, a' haragra hajlandók, gyenge
 mellyűek, és terhes Alfszonyi-állatok,
 mert ezek gyakorta az vérnek fel-gyulla-
 dására, ki-ontására, és az idétlen szülésre
 tézlik

tészik alkalmatofsá az illetén személlyeket. A' Lovaglás , és a' kofin-járás , mivelkogy az egész Testünket, fáradság nélkül az izzadásra , és az belső részeinkben vérel meg-rögzött szorulásoknak fel-fejtésére indittya , igen-is hasznos , kiváltképpen a' Hypochondriacusoknak, kiknek nyargallások mellet , gyönyörköttesek- is a' vadászatban vagyon. A' kik a' száraz betegségre , meg-rögzöt Hectica hideglelésre , Scorbutus és Cachexiára hajlandók , az gyenge lovaglásnál , és a' hajózásnál nagyobb præservativumok eddig nem találattott. Az vándorlásnak , és idegen földre való bujdosásnak hasznos ereje , a' régieknél- is immár tudva volt , kik , hogy a' gonosz nedves aërt , az tiszta száraz levegő éggel meg - változtassák , mézize földre el-mentenek , a' holl gondos elméjket ideig meg - újítván , új látásoknak szemlélésekben , szivekben gyönyörköttenek. A' szólas és a' kiáltás , olly mozdulás , melly által a' gyomornak nyavalyai , mellyekkel a' Tudós személyek gyakorra haborgatattnak , tsendefedhernek. Azért étel után ezeknek , a' sétálás mellet formálandó discursus , a' többi közt , jó præservativumok.

§. XXXVII.

De mivelhogy az emberek , természete-
tek-

tekben, életeknek idejében, erőben s-ételben, igen különböznek, az oktató természet-béli értelem mindenikének meg-muttatya az mozdulásnak gyakorlásának elégséges, vagy elégtelen vőitát. A nagy commotio ebéd előtt hasznosabb, vagy a' meg-emésztetésnek munkájának ideje után, mint teli gyomorral, és az ugyan nap-kellő után két óra múlván, és nap nyugott előtt rendeltessék, mert a' dellesti napnak nyári sugárjai sokaknak veszedelmessék vőltanak, midőn az el-fáradt s-izott Testeket hirtelen való étellel, és hideg itallal kivánták meg-elégíteni.

§. XXXVIII.

Az *Testi nyugalom* ugyan, mivel-hogy a' hizlaltató nedveségnek ki-gőzölgettését akadályoztattya, az nevelkedést jobban előbb-segitti, mint a' nagy motio; mind-azonáltal a' Testnek mozdulásának gyakorlásához hasonló legyen, ha azt egészségre szolgálatni kívánod, mellynek tulajdonsága, az álom-béli nyugalommal egyez, azért itt azt, elől nem hozom.

§. XXXIX.

Az egészséges embernek fúndamentoma azon áll, hogy étel, és ital-béli eledellel azt meg-tartsa jó állapotban, és a' vérrel ellenkező haszontalan és bővséges nedveségeket excernálja, ellemben pedig a'
jokat

jókat tartóztassa. Mivel - hogy ezeket végben vinni az akaraton áll, és életünknek bölts rendelésén, azért bizonyos tanúság által, kiki magát ebben-is gyakorolhattya,

§. XL.

Az meg - állapotott koros-idejű egészséges ember, minden-nap fok funtnyi eledellel él, mind - azon - által az ő Testének edgyenlő vóltá s-nehézsége meg-ma-rad, azért azon eledelnek nehézségét, hogy excretiók által a' Testből ki-takarítsa, szükséges - képpen kívántattik. A' haszontalan nedvességek tisztítattnak ki a' Testből, has-menés, vizellet, izzadás, nyál és szakony által, mellyekből különböző nedvességek, a' természetűl formáltatott részetskéjekhez-képpelt, exernáltatnak.

§. XLI.

Az meg - emésztettet vastag, sűrű, nyál-
las materiát, a' Has-menés által, a' bő-
velkődő sós, nyers, kénköves nedvesség-
get vizellet által, a' hig, subtilist ellemben
izzadás által, és a' sűrű vizzel egyveles
ragadó pituitát, az óra által kívánta a' ter-
mészet ki takarítani, hogy tudni-illik, ezek
által meg ne fokasúlna a' vér, és tisztátalan-
ságitúl meg-válván, magát az életre al-
kalmatosabbá tehesse.

§. XLII.

§. XLII.

A' *Has - menés* által, nem tsak az étel, és italbéli eledeltől ki-választattott haszon-talan materia mégyen ki, hanem a' gyomor-ból és a' bélbűf szüntelen ki-folyó-viz, (*lympha gastrica*) és a' Májban fecernáltattott epe-is, mellyek a' táplálásra forduló chylust el készittik, és a' ki-takarodásra való materiát segittik. Láttjuk tehát, mind a' meg-szorulásnak, mind a' has-menésnek következendő nyavalyáit abból, hogy midőn meg-szorúlt, a' tisztátalan materia vérhez által szívárodván, azt tisztátalan-ná téfzi, midőn pedig mód-nélkül mégyen, meg-fogyasztja az erőt, a' tápláló vérnek meg-kevesedett materiája által.

§. XLIII.

Az természet-szerint-való *has-szorulás*nak medicina - béli Orvofsága az, midőn az ember étzakára, vagy pedig étel előtt, egy kés-hegyni fáletromot, Arcanum duplicatum, præparált bor - követ, Doctor Becher Pillulaiból IXet vagy XVtöt bévéfzen, és a' keserű, fós, és édes eledelket kedvelli. Nem árt a' gyomrot illyenkor a' leves előtt, egy vagy két szelett vajas kenyérrel meg-tágittani. E mellett pedig óltalmazza magát a' kevés italtól, kemény, szorító, savanyú, fok ételektől, izomorúságtól, és gyakorta való erős ita-
lok-

lokrúl. A' mód - nékül való Has - menés
 ellemben, nem szenved a' lós, erős, meg-
 kelendő, édes, kövér ételeket, és a' harag-
 tartást, mellyek noha magában az has-
 menést nem okozzák, de más okoknak
 eredetire alkalmatosságot mutatnak.

§. XLIV.

A' természet - szerint való egészséges
 vizellet az, midőn az italhoz képest elég-
 séges foly, nem igen ritka, fejér, sok,
 vagy sűrű, hanem fárga, és az ó bor-
 nak színét mutattya, melly, hogyha fo-
 kalsága, s - színe, vagy más változása ál-
 tal különbözik, a' vérnek fogyatkozá-
 sát jelengeti. A' fejér kiváltképpen, mind
 a' gyomornak mind pedig az egész Test-
 nek nem elegendő hévségét jelenti. A'
 tisztátalan fenékre le - üllepedet sűrű szí-
 nes sepreje, belső hévségét mutattya a'
 Testnek, és fogyatkozást a' nedvességek-
 ben: azért, az mint azt, jó fű - szerzéses
 erősítő eledelokkal meg - lehet orvosolni,
 úgy ezt - is meg - ásztathatni jó levelekkel,
 bővebb itallal, és temperáló salétromos
 orvosságokkal. Ennek meg - bontakozá-
 sát követi a' Catarrhus, fájdalmas, és da-
 ganatos köszvény, azért, korán annak bő-
 ségefebb el - ki - takarodását ételekben fő-
 zott spárgával, eperj, baraszk, petrele-
 lem, sárga répa, hagyma, tshipke, fenyű-
 mag,

mag, kőmény, és anis eszközökkel kell előbb - mozdítani.

§. XLV.

A' természetbéli egész Testeinken ki gőzölgő subtilis érezhetetlen Veriték, (*Transpiratio insensibilis*) minden excretiókat felül hallad, az mint *Sanctorius Boyleus* ab magokon próbát tévén, meg - bizonyították, azért annak meg - rekedése, vagy földöttébb - való ki - takarodása, nyilván való veszedelmet okoz az emberekben, tudni-illik, a' többi közt, a' forró s-gonosz indulatú hidegleléseket, és a' tisztátalan vértől származandó Scorbutust, melyek az mostani Pestisnek külső fel-gyulasztó eszközei. Nem értem itt azon veritékezést, melly külső vagy belső izzasztó eszközök által ki - fatfartattik, a' melly gyakran némelly nyavalyáknak el-hajlásokra szolgál; hanem csak azt, a' melly minden időben, az bőrünknek póruszai által érezhetetlenül ki-mégyen, a' kit a' tiszta száraz idő, gyenge ételek, mértéketes mozdúások, öröm, tsendes elme, éjjeli hét vagy nyóltz óráig tartandó tsendes álmom, melegítő italok, hatalmasan segittik; ellemenben a' hideg, szeles, nedves, hirtelen változó idők, fok, kőmény, savanyú ételek, csmének nyughatatlansága,

sága, és a' has-menés, ezen egészséges excretiót nagyon hátráltatják,

§. XLVI.

A' nagyobb grádussal való izzadás mindön véghetetlenül mégyen, minden erő-től meg fosztja a' Testet, és a' nedvesség nélkül való vérnek meg-gyúlasztása által, bizonyos veszedelmet hágy maga után. Azért, minthogy a' Hecticára, száraz betegségre, forró-hideglelésekre utat mutat, tejes, és temperált erős fű-szerzám nélkül való levelekkel, mandola téjjel, lemonádival eleit lehet venni, el-hagyván az erős italokat, nagy motiókat, és minden-féle elme és testi nyughatatlanságokat. Ezen említett haszontalan nedvességeknek mértékletlen ki-takarodását Hippocrateffel így fejezzük bé: *A' vizellet, és szék által ki-menendő materia, ha kevés, kitziny a' betegség, ha sok, nagy a' nyavallya, ha igen sok, veszedelmes.*

§. XLVII.

A' haszontalan elégséges nedvességeknek excretiójok által tartattatik - meg jó állapotban az egészséges test; de a' hasznos nedvességeknek is véletlenül, vagy szándékkal való ki-takarodások, vagy rekedések, okozhatnak nyavalyát, azért Præservativumhoz tartozandó az ér-^{végés,}

bólnapi számnak, és a' veg belben lévő süll-
nek természetbéli excretiója-is.

§. XLVIII.

Jóllehet az ér-vágás, mind a' nyavalyák-
nak el-kerü hetésekre, mind pedig azokból
való fel-szabadulásokra nézve, nem leg-
alább va ó orvosság, mind - azon - által,
minden bába, s-vén koffa javáslására hogy
a' Calendáristárúl fe'-jegyzett jegyekben
Őszszel, vagy Tavaszszal, az életnek bal-
samomját ki-botsáffuk, az ér-vágásnak
hasznai mellett lévő dolgoknak circumstan-
tiái (meliyeket csak egyedül az Orvosi-
Tudományban gyakorlók érthetik) nem
engedik. Annyira jött a' dolog édes Ha-
zánkban, az Magistratusnak engedelmef-
sége alatt, hogy nem Apatikarius, nem
Borbéily, nem Bába, hanem minden-féle
Nemzetből álló Házi-Rend-is, minden jó
Lelki é!méretinek hátra-hagyásával bé-
avattya molatlan oltzával s-kézzel az mi
orvosló értelmes, és bizonyos Tudomá-
nyunkban magát, bizony vagy a' rút fős-
vény, és hivalkodó erkölts, vagy a' go-
nosz indúlatt viszi arra azokat, a' kik bi-
zonytalan tanátsok által, néha mint a'
tyúk a szeméten talált magot, némelynek
hasznokra rendelik, néha pedig veszedel-
mének következendő állapottyával mind
az Orvóságot, mind a' Præservativumot
java-

javafollyák. Ugyan ez az oka, hogy némelyek édes Hazánkban külömbséget az okoskodó, és Empyricus szentelen orvosló közt, nem akarnak tudni, és azért nevezetes s-érdelmes Doctör Hazánk fiait, elégtelen okokból, némelly helyyeken, a' sötétes árnyékban sélödni hadgyák, el-
 lemben gyakorta idegen nemzetnek érdemetlen forrsú igyét tel-magalztallyák, és előbb mozdityák. Innen vífeltetvén, sok Hazánk-fiai, természet béli okoskodó indúlatyokat idegen kenyéren gyakorlani, és hirekben s-nevekben érdemek tzerint nevelkedni kintelenítettnek, mellyen más Országokban lévő értelmes emberek álmélkodva tsudáskoznak. Méltán azért kívánta egykor ezt *Stahlius*: *qui medicina præ medicamento non honorat, dignus est, ut sine perito medico agrè valeat.*

§. XLIX.

Az ér-vágásnak két kiváltképpen való hasznai vagynak, tudni-illik a' ki-üresítő, melly mind az egészségesnek, mind pedig a' nyavalyásnak bizonyos időben használ, másodszor az el-vonnyató, midőn a' nyavalyának súllyát valamelyre az megvesztegetett fő-hellyről, úgy mint az embernek fejről, gyomráról &c. a' veszedelem nélkül való helyre, tudni-illik a' lábaira, karjaira &c. véraltal le vonnyuk,
 E 3 midőn

midön megszűze vágatunk, hivatattik *revulsorius*, ha közel *derivatorius usus*nak, mellyek miatt-hogy a' nyavalyást illetik, csak a' *præservativumbéli* ér-vágásról értekezem.

§. L.

Az Pestisnek, minden-féle forró-hideglelésnek, és hosszvas s-gyászos nyavalyáknak el-távolztattására vághatnak eret, kik sűrű, és sok vérrel meg-terheltettek, az említett excretióban fogatkozást tapasztalnak, jó étellel és borral élnek, akkor kiváltképpen, midön a' vér, a' változó meleg a' nek fel-buzdúlása vagy a' hideg, és nedves levegő ég miatt nedveségünknek meg-tartóztattása által, meg-szorodik, az az, Tavaszal, és őszel. Nem sükség hogy a' Calendaristának vélek dőse szerint a' hől-d-fottán, vagy az égi planétáknak némelly jelei alatt vág-tasunk, hanem midön a' vérnek sokasága alatt, a' veszedelemnek tsalárd jelei lappangonak, úgymint, némelly részeknek külső okok nélkül való bágyadsága, nehezen való lehellés, szédelgés, a' dologra ló restség, sok vért okozó étel és bor ita'-béli eledeleknek el-követése, nyugodalmas élet, mesterség, vagy természet által való szokott evacuatióknak ki-maradása: Emlemben, a' beteges meg-ősztvéredett Testben, a' gyenge pulsus alatt, minden

módon kell távoztatnunk. A' vénék-is, kiknek az ételhez való appetituffok nagyon, pirossak, vastag eünek, és a' hurut-túl, kőszvénytül, fővénytül, gutta ütés-tül, vizelletnek bontakozásátül tartanak, bizvást kilentzvenedik esztendejek alatt is vághatnak eret, az mint *D. Hoffmann* tanit *dissert: de magno vena sectionis ad vitam sanam, & longam remedio.*

§. LI.

A' Pestisben, Himlőben, kanyarúban, Petechia és más-féle forroságokat okozó fakadékokban, ha szabad-é az életnek kárvallása nélkül eret vágatni? nem egy értelemben vagynak a' Doctörök; némelyek következendő veszedelemmel, mások nagy házonnal vágatták-meg, de ezeknek observatiójok küömb féle circumstantiákban mind helyes. A' hol tudni-illik a' nyavaiya alatt, a' nedvességek hirtelen elfogytak, erőtlenség, vérekben szűkő.ködök, igen-is veszedelmes, de ellemben az fellül említett nyers vérnek jelenési, és a' forró hidegletésnek jelenléti alatt, a' Pestisben még a' mirigyeknek ki-újulások alatt is *Betallus Libr. de Vena Sectione p. 150.* nagy házonnal tanátslotta, az ér-vágást. Boldog emlékezetű *Doctör Rayger-is*, Országunkban, utolsó és 1678dik Elztendő-béli Pestisnek alkalmatoságával az ér-vágást nagy

hazonnal tanátslotta, de mindazonáltal olly móddal , hogy midőn kiváltképpen a' félelemtől vonta magára az ember a' dög-halált , azonnal , minek-előtte el nem terjedne a' meg-kovályozódott mérges materia , meg-vágatatta , és annak utánna szentsejtsés orvóslását , a' láb-ikrán applicáltatott hojag - szivtató Flastrommal , és izzasztó eszközzel , mellyet Apotikában *Species libyantes*nek neveznek , folytatta.

§. LII.

Az ér-vágásban, előtte, és utánna, fok fogyatkozások esnek, azért tanúság gyanánt meg értheted, hogy egy könnyen az napnak, és az éjnek egyenlőségén, az napnak meg-fordulásán, hől-d-töltin, és főtán, esős időben, eredet meg ne vágatad, hanem egynehány nappal előtte, vagy utánna, tilzta napou, mert olyankor fok féle változások alá vetettek az emberek. Ha gyenge természetűed ájulásra hajlandó, reggel gyomrodát jó levellal, vagy Herba Théével erősítheted, és a' véinek folyását, közben, újaiddal megakadályoztathatod. Az ér-vágás után, étellel, vagy itallal meg ne terheld gyomrodát, vagy pedig testedet, hideg és nedves időnek alkalmatlanságával, ne talántsán, a' veritékezésnek hátra tartóztatása által forró Catharussokat, köhögést, náthát,

hát, oldal - nyilalásokat vonnál magadra. Igen hasznos azért az ér-vágás előtt gyenge laxáló itallal élned, utánna pedig mértékletesen jó eledelkkel, és egy pohár borral magadat meg-vidámitanod.

§. LIII.

A' köpölyözés által-is meg-fogyaszthatatya a' vérit az oliyas ember, a' kivalamelly rélzetskéjének nyavalyájátúl tart, úgymint a' fájdalmas dagadástúl, tsúfztúl, a' szemnek fluxussátúl, az köszvénynek sullyátúl, és a' kik az ér-vágáshoz nem szoktanak, vagy annak el-vifelésére alkalmatlanok.

§. LIV.

Az *Afziónyi állatok*, nyavalyájokon, vifelésnek, és izoptatásnak idejken kívül, minden hónapban, az egyben gyűjtetett bővelkődő véreket, természet szerint méheknek eretskéjéből nagy hasznoknak szolgáltatásokra excernályák, melly, ha bőven vagy szűken vagyon, szemlátomást érzik a' vizi-korságot, fulladozást, hurutot, főszédelgést, és ezer-féle symptomát. Azért ezen folyásoknak meg-gátlására ne igyekezzenek az illyetén izeméllyek elme indúlatok által, haraggal, rettentéssel, szüntelen való szomorúsággal; távoloztassák az hideg aërt, a' hévségben a' vizet, és a' savanyú, szeleket indító, kemény eméztetű ételeket; hanem inkább az vérnek

híg-folyás t , meleg , és bővebb italokkal s-gyakorta való járással promoveályák.

§. LV.

A' nyugodalmas életű s-véres férfiak is szenvedik néha a' végső bélben lévő *fúly* által , Őszel és Tavaszal kiváltképpen , fok-féle nyavalyáknak el-kerülttéfekkel , a' vérnek ki-takarodását , melynek meg-gátlását követi a' vizi korság , Gutta-űrés , nehezen szóllás , rágás , podagra , és az elmének el-tibollyodása. Ennek gyenge s-bizonyos indító eszköze eddig még nem találtatot hanem , ha a' fok hagy-ma , és a' *Stablius*nak Pillulái használnának , midőn a' lábaknak melegített vízben való ásztattása által , az ér-vágással , és a' nádáily-nak hozzá tétele és ki-szivása által , a' ki fakadásra ingereltetnek az dagadozó cretskék.

LVI.

A' természet az orrán némelly hasznos nedveségeknak ki-solyása által , az iffiak-ban pedig *örvar* , és *seanyedek* által szokta magát ki-tisztítani , azért a' kik ezt hirtelen meg-orvosolják , gonoszabb nyavalyáknak fel-indításokra bizonyos utat mutatnak.

§. LVII.

Az *elme indúlatok* által hogy a' Test is szenvedjen , minden-napi példánkon ki-vül ,

vül, a' Testnek lélekkel való szoros ölt-
ve foglaltatásábúl is nyilván ki-tetzik. A'
közönséges próbált dolgokból tudgyuk
azt, hogy illetén elme indulatokból, a'
pullusban, és a' lélegzetben nagy válto-
zások esnek, az meg- említett excretiók-
ban fogyatkozások történnek, az ételhez
való appetitus az eméztetéssel együtt, a-
kadályoztattik, az elme meg- tébol-
lyodik, sőt az mint *Hal'y, Warlitius*, öltve
szedegetett oblervált Historiákból írják, az
hirtelen szörnyű halálra- is vezettedik az
ember, úgy hogy bizvást bizonyíthatyák
azt, hogy az elme indulatok által több em-
ber hal meg, mint a' Testnek fogyatkozá-
si miatt, azért nem tsuda, ha a' félelemtül
következendő Pestis által nagy számú em-
berek meg- haláloznak.

§. LVIII.

A' félelem, sziv- béli szomorúság, és
főlötrébb való gondolkodás, az vérnek ter-
mézet-béli egyenlő folyását akadályoz-
tattya, mivelhogy annak sürü változtat-
tása miatt, mellyet a' pulsus meg- mutat,
külső részeire nem annyira, mint a' bel-
sőre inditattik, és így Tüdőjét s- szivét el-
fogván az mérges materia, hamar a' ha-
lálnak hálójában ejtheti az embert. A' ha-
rag ellemen, és a' mértékletlen szerelem,
az vérnek fel- buzdulása által, nem tsak a'
cost-

testnek mozdulásában különb-féle változó fogyatozások, úgy mint szív dobogást, rezkettekséget okoz, hanem az elmének el-tibolyodását-is. Azért a' ki az elme indulatok által idején való halálra nem kívánja magát nyakra före hannyi, az hatalmas fel-haborodott elmének indulattját magából ki-irtsa, az langalló haragnak és szerezettnek határát által nehágja, az örömnök, és a' szomorúságnak rendelt küszöbe mellett meg-álljon, a' félelmet szívbeli bátorsággal mértékellye, az illetlen fősvénységnek, gyűlölségnek, irigységnek szennyét magától el távoztassa, kérkedő és kényes hiválkodását meg-ölmérvén, minden emészto gondokat szívből ki-veessen. Ezeknek meg esmértetésében és el-követésében áll immár, mind a' Pestisnek, mind pedig más közönséges nyava yákuak el-kerültetté-
 icknek praeservatiója.

HARMADIK RÉSZ,

A'
Pestisnek Orvoslásárul.

§. I.

AZ Pestisnek, és más-féle el-ragadó nyavalyáknak dühös indúlatyok ellen való praeservativummal, az egészséges állapotban lévők, minden időben magokat muniálván, élhetnek, de midőn az Ur Isten Ő Szent Felsége igaz ítéleti szerint az időnek mostoha változati által, az veszedelmnek hálóját házainknak kűtzöbeire elki terjesztendi, és ezen dög-halálnak mérge által, Testeinket meg-látogatándgya, Isten után, tudós Orvosló embereknek ellent álló próbált eszközeikkel hogy magunkat orvosollyuk, a' mennyire lehet, az lelki ésméretünk, és értelmes okoskodásunk javasollya. De mivelhogy az Orvos is magának felebarattyához való jó-tételi-vel, Izánszándékkal veszedelmet okozni néni tartozik, (ritka dolog, hogy az értelmes Doctor olly helyen meg-maradgyon, mert az mindenütt talál kenyeret) azért felebaráti szeretetből indítatván, úgy igazítom igaz tudományunknak ut-mutattá-
la szerint - való orvoslátomat, hogy kiki, az együgyűek közzül-is, azzal, Testének

jobbulására, minden drága eszköz nélkül hasznosan élvén, önnön maga magának *Medicussa tehessem*; melly, hogy Istennek ő Szent Fel-égének dicsőítésére, felebarátúknak hasznára essen, az könyörületességre hajlandó Fő - Orvosunktól szívem-szerint kívánom.

II.

Mivelhogy a' Pestisnek mérges, gőzolgó, subtilis materiája, olly hatható, hogy tsak rövid idő alatt is, egész testét el foglalja az embernek, szűksége, hogy azt eleint, vagy 'bé - szivárodott helyekből ki-űresszük, vagyha el hatalmazott, az egész éges vért el - válatzván az meg - kovászosdott vért meg-tisztítsuk, és abból költ *symptomákat* okosan a' természetnek indulattyával meg - egyezvén, orvosoljuk.

§. III.

A' Pestisnek mérges materiáját az inficiált nyálnak, és eledelnek el nyelésével, az pórusoknak meleg időben ki nyilatkozott lyukjain, és a' lélegzettel való bé-szivárodása által szoktuk magunkban bé-venni, azért, azon úton s-módon kell ismét idején ki-vezetnünk, a' miképpen bé-szivárodott.

§. IV.

Midőn az inficiált nyálnak, és eledelnek el-nyelése által a' gyomorba szivárodik a' mér-

reg,

reg, mellyet a' hányásra való hajandóság, és a' Pestisnek egyéb elől járó jelei megmutatnak, azonnal egy gyenge méreg ellen-való hánytatóval kell kiűresíteniünk, mellyet illy formán præparáltatni, *Recipe*:

Tartari Emetici, grana duo, vel tria.

Pulveris Bezoardici, grana quindecim.

Nitri depurati, grana tria.

misce, detur, signe. ur: Egyszerre való hánytató. Vagy ha gyengébbet az iffiúnak kívánsz, *Recipe*:

Pulveris radice ypecacoanhæ, grana quindecim.

Pannonici rubei, grana septem.

Nitri depurati, grana tria.

Vagy midõn mélyebben bé-szívárodván, azt el-széleszteni egyszers-mind kívánád. *Recipe*:

Lapidum cancerorum, scrupul. unum.

Nitri depurati scrupulum semis.

Tartari Emetici, granum unum, vel duo.

Camphoræ, granum semis.

misce, detur.

Ezekbül egyet reggel, vagy azon órában, midõn a' Pestisnek első jeleit látod, és külsõ okokból-is reád ragadni tapasztalád, egy kevés meleg italban bé-vehetíz, és annak kívánatos operatiója után, az

hátra

hátra maradt mérget, gyenge izzadással, az ágyban való bé-takaritattásod által el-szélesztheted.

§. V.

Az hánytatóval azok ne éllyenek, a' kik csak ijedésből, vagy más-félelmes indulatból, roszszúl érzik magokat, és has-mennéssel nyavalyájoknak veszedelmét jelengetik, hanem ilyen etzetben bé-asztatott mérgek ellen való balsámust vehetnek - bé.

Recipe :

Radici Pimpinellæ, unciam unam.

Levistici, drachmas duas.

Herbæ Rutæ.

Scordii, ana manipulum unum.

Theriacæ, unciam semis.

Camphoræ, drachmam unam.

Concisa, dentur. Erre tölthetz egy itzele-vont bor etzetet, é 24. óráig meleg helyen tarthatod, mellyből, két s-három kanálnyt, egy nehézéknyi rák-szemmel bé-vehetz, és testedet egy óráig való izzadásra helyheztheted.

Ha ez nem tetzene, és a' gyomrod az gyulafzó fene vad-hustúl, és a' has-mennéstül akarnád meg-örizni, ilyen porotskát borban, vagy vízben vehetz - bé.

Recipe.

Nitri depurati, grana viginti.

Fiorum sulphuris, grana octo.

Cam.

Camphoræ, grana duo.

Theriacæ Cœlestis, granum unum.
misce, detur.

Midőn ezzel élnél harmad-napig, minden hatodik órában, és a' környékező symptomák nem tsendefednének, vagy alább-meg irt mód-iserint tarthatod magadat, vagy pedig tsak a' természetnek indúlattyára várj meleg temperált helyen tartván magadat; szomjúságodat azonban scorzonera, szárvas-szarv, és citrombúl főt vízzel enyhitheted, ezt pedig ha kihagynád, jó temperaló tej t-is mandolával kélzithetz.

§. VII.

A' lélegzet, vagy *pörusok* által bé-szivárodván a' Pēstisnek gőzölgő materiája, azonnal §. 5. említett etzerbül, vagy a' porbúl egyszer s-kétszer bé-vehetni, az - után reggel, és 4. óra - felé II. Réln. III. Artic. §. 8. commendált Mixturábúl 50. tsöpöt, dellyest pedig és éjszakára egy drachmát azon porbúl, mellyet Apatikában *Pukis Pannonicus rubeus*nek neveznek, Thécben, vagy vízben bé-adhatni. A' kiknél ez nem találtattik, azok a' rák-szemet szárvas-szarvval, bolus Arménával, fenyő-mag vízben gyakran dupla dosissal bé-vehetik.

§. VIII.

A' Vérnek *proportioús*, az méregnek iz-
zadás

zadás által többire el-ízélesztett erejét megátolván, hogy ismét a' nyavalyának orvoslása alatt, helyre hozzuk, gyenge izzasztó, és temperáló orvosságokkal, mellyeknek száma és külömbisége nagy, véghez vihetjük. Por formában, Myrrhábúl, Camphorbúl, büdös-kőnek virágjábúl, falembóbúl készíthetni, ha ezeket *Sennetusnak*, *Wedeliusnak*, *Pannoniai veres pornak*, *Bezoar componált poraival*, vagy csak rák-szemmel-is egyvelityük. Azoknak, a' kik szerentséssen éltenek a' dög-halálban compositiójokat fel-tésem, mellyekből válogatást-is teherni. *D. Sorbait* az Bétsi nagy Pestisnek alkalmatosságával ezereket gyógyított egyedül ezzel a' porotskával.

Recipe :

Nitri depurati.

Florum sulphuris.

Myrrhæ rubræ, ana scrupulos duos.

Camphoræ, grana octo.

Extractum scorzonæræ vel Theriacal.
grana quatuor.

miscé, dividatur in 4. partes æquales, signetur. Alteráló porotska, melybül egyet, minden hatodik órában, jó Bezoár etzetben, be-vehetni. *Recipe :*

Pulveris Bezoardici sennerti, drachm.
unam.

Antimonii Diaphoretici

Nitr

Nitri depurati, ana drachmam semis.
Aquæ Scordii.

Florum Sambuci, ana uncias
duas, semis.

Detur, signetur. Bezoar ital, mellynek
negyed részit egyszere, kétszer napjában
meg-ihatni. *Recipe* :

Seminis Citri.

Aquilegiæ.

Napi, ana drachmas duas.

Aquæ Chelidonii.

Cerefolii.

Rutæ, ana uncias duas semis.

miscæ, fiat lege artis Emulsió, colaturæ
adde.

Aceti calendulati, drachmas duas.

Succi Citri, drachmam unam semis.

Pulveris radicis Meu, drachm. unam.

Nitri depurati, drachmam semis.

Sachhari Tabulati, quantum satis.

miscæ, detur, signetur. Méreg fojtó Táj,
mellybül minden harmadik órában, egy
Caffée tsészény t meleg helyben bé le-
het venni. *Recipe* :

Succi Alii.

Berberum, ana unciam semis.

Pulveris Radicis Meu.

Florum Calendulæ.

Succini albi.

Herbæ Rutæ , ana drachmam
semis.

Nitri depurati, scrupulos duos.

Conservæ florum Tunicæ, drachmam
unam semis.

Syrupi Acetositis Citri, quantum
satis.

miscæ, fiat lege Artis Electuarium, detur,
fignetur. Minden negyedik órában egy
gesztenyénit bé-venni méreg ellen való

Lictarium. *Recipe:*

Tincturæ Bezoardicæ Wedelii.

Mixturæ simplicis, ana drachmas duas.

Spiritus Nitri dulcis.

Essentiæ theriacalis balsamicæ, ana
drachmam unam.

miscæ, detur, fignetur. Kétszer, vagy
háromszor 50, vagy 60, tsöpököt bé-ven-
ni való Bezoar - Tinctura.

§. IX.

Ezen orvosságoknak lajstromát nem azért
tettem fel, hogy mindenikét mértéke sze-
rint a' beteg ember meg-kostóllyá, hanem
hogy választást teheszen, a' ki természet-
szerint valamelyikéből bé nem vhetne.
Azért helyre nőt emberi korban a' nya-
valyás, vagy a' §. 5. præscriptiója szerint
éllyen, vagy ezek között egyikét el-
kélzítvén, harmad napig, a' fel-jegyzedt-
mértéke szerint, valamely meleg italban
bé-

bé - veheti : Azután ritkábban, keveseb-
bel is meg-érheti, mivel harmad nap alatt
jóra vagy balra a' változás meg-történik.
Az kisdedeknek idejekhez alkalmaztatván
magokat a' szülék, az italból és a' tejből,
egy s - két kanálnyit bé-adhatnak.

§. X.

De mint-hogy ezen Orvosló eszközök
csak azokat illetik, kik az Apotika mellet
Városokban, vagy azokhoz közzel la-
koznak, kiknél idő s-nap előtt el-készítet-
vén, készen tartattassanak, hogy a' mé-
regnek szikrátskáját azzal eleint el óltat-
hassák : azért az együgyü falukon lévők
mihez tartsák magokat, rész - szerint
Artic. III. §. 10. 13. említettem, rész-
szerint itt némelly próbált bizonyos dol-
gokról értekezem, és kiváltképpen az le-
vont bor-etzettel extrahált Speciefekből
való orvóságot, mellyet Apatikában Ace-
tum prophylacticumnak hívnak, recommen-
dálók, kit illy formán magadnál-is el-
készithetz. Végy Angelica, és Zedoaria
gyökérből kétkét latot, Petasites nevű
gyökérből négy latot, Rutából nyóltz la-
tot, Melissa és Scabiósa fűvekből négy-
négy latot, Calendula nevű virágból szin-
tén annyit, éretlen őszve vagdalt dióból
két fontot, apróra metélt fris Citromból
egy fontot, ezeket mind őszve meg-vag-
dal-

dalván s - törvén , egy üvegben tedd , mellyre tizenkét funtnyi le vont bor etzetet tölts, és meleg helyen 24. óráig pártzollyad, midőn ezt-is még egyszer levonyod gyenge tűzön, szükségednek idején jó izzaltzó méreg ellen való orvosságod vagyon, a' mellyre nagyobb kéizülettel el-takarodik a' mérges materia, és hatható ezkört találtál, mind Præservatiódnak mind pedig a' Curádnak alkalmas idejében. Mint kell a' veres és fokhagymával élni az orvosságot gyűlölőknek, a' *Pax Corporis* fel-jegyzette, igen kívánám, ha használhatna.

§. XII.

Ezen Pestis ellen hatalmas etzet, az mint a' *Hollandiai* Orvosok 1664. Pestis-béli alkalmatosságával observáltak, magában-is hatható, de midőn mással erejét szaporították, szemlátomást orvoslásokban Istentől nyújtott áldását tapasztalták; Azért, mivel a' Pestisnek gőzö gő materájával igen ellenkezik, foknak hasznokra fel-jegyzem: Jó leves citrombúl végy két funtot, mellyül a' heját vastagon le-metzvén, törd-meg, a' levét ellemben nyomd-ki, mellyhez fejer és veres rósának conservájából fél-fél funtot tégy, ökör-nyelv (*Borraginis*) virágjának conservájából, fél funtot, bé-tlinált Narantsnak hejából nyóltz
latot

latot, ezekbül, mind öltve egyelitvén, præparály Liçtariomot, és midõn vele élni kívánnál, végy bé egy fertály vagy fél latot, 20. árpa szem nyomó rák-szemmel edgyütt, és veritékezzel reája. Vagy 'pedig még jobban: Végy 25. árpa-szem nyomó Bezoardici mineralist', a' §. 10. destillált etzetbül egy latot, bozza virág etzetbül - is egy latot, Narants julepbül két latot, mellyeket másfél nehezéknyi Liçtariommal egyfzer s-mind jobbulásodra béveheted, és harmad napig kétfzer napjában continuálhatod. Ezeket, falukon lévõ Nemes, Borbély, vagy más értékes embereknek nagyon recommendálom, a' kik készen tarthattyák az veszedelmes idõkben, és magokat azzal óltalmazhattyák és orvosolhattyák.

§. XII.

Cardilucius, szerentsés orvoslója a' 1666. esztendõ-béli Pestisnek, írja, hogy egyike sem holt meg azok közzül, a' kik azonnal, midõn a' Pestisnek el-ragadáfa felõl gyanakottak, egy egész Citromot mindenes-tül együtt meg ettenek, és utánna izzattanak, mert az, a' gyomrát-is erősítette az embernek, az epének mérges voltát el óltotta, és a' vérnek proportiójának egymástól való el-válását-is tartóztatta.

§. XIII.

Vagyon egy hatható, és a' vefzedelmes nyavalyákban hirtelen való jó-változásra indító porotska, *Crocus Antimonii fixatus*, melly felül gondolom, az enlített *Author Sylvius* tal titok alatt szól, az melly-hányás, has-menés, vizeletnek vagy izzadásnak secretiója által, a' holl tudni-illik a' természet magát segíteni kívánnya, az gőzölgő mérges materiát, minek előtte el-haltalmazna, ki-takarítja. (Ennek præparatióját örömeft el-halgathatom, mivel a' Chymicusokat illeti.) Ebből 4. árpa szemnyit bé-vévén, nagy erővel a' természetnek jóra való indulattját segitti, gondolhatnám-is, hogy hirtelen való operatiójával, ilyen dogleletes állapotban loknak halználhatna. Hasonló erejét tapasztaltam egy arany színő kőnek; (*Talcum solis*) bizonyos mesterséggel ki-vont kénköves materiajából való Tincturájának bé-véteiben, melly ugyan tñak egyedül izzadás által mutatya ki-hatható erejét, de gyakorta hólszas nyavalyákban, a' holl az mozdulásra a' vérnek folyását restebbnek láttam lenni, természet szerint való folyásánál, és a' betegségeknek okát, a' vértől való obstructiokból nemelly részekben találtam lenni, reménségem kívül meg-betsúlhetetlen effe-ctusát tapasztaltam. Az Afzszonyoknak

min-

minden-féle nyavalyájokban, de kiváltképpen a' nehezen izülés előtt, benne, és utána kellő symptomáknak orvoslásában, és az obstructióktól származandó Gyümö tsteleenségekben minémű erejét tapasztaltam, ha jó tétellemnek meg-bizonyítását, némelly személyeknek jelentek által való engedelmek meg engedné, majd observatiók által is meg-mutatnám, De erre való nézve őrómet el-halgatom azoknak ez a' Tinctura által egészségekre fordult állapotoknak orvoslásokat, a' kik 5. 10. és 18. Észrendő-béli gyümö tsteleenségek után, viszont tenyéizővé lettenek.

§. XIV.

Az ér-vágással eleint a' plethoricusok hasznosan éltenek, de mivelhogy azzal erejeből fokízor ki-fogytanak, a' kik alkalmatlan időben meg-vágatták, azt mostan a' jelenlévő tudós Doctoroknak ítéletekre hagyuk; hanem, hogy a' vérben-el hatalmazot mérges materiát, a' fejről, szvről, és egyéb részekről le-felé fordítsuk, és hogy az, az agyékbeli mirigyek által könnyebben ki-tisztúlhasson, térden alúl a' láb-szárnak belső részin őt vagy hat újnyira, egy egy kőpölyt tétellem a' nyavalyás, melly operatio *Affricában, Portugalliában, Spaniol-Országban*, olly közönséges, hogy a' holl Borbély nem találta-tik,

tik , magok éles kéfetskéekkel meg-sebefi-
 tik , és meleg láb-vizzel a' vérnek folyá-
 sát promoveályák ; sőt, bé-kötvén a' se-
 beket, azonnal térden fellül valami hat új-
 nyi póla kötővel erősen meg-szorítják ,
 hogy az által közzel a' méreg a' szivekhez
 fátort ne verhesen, hanem más tagokra le-
 vonyatrafsék. Látzatik ez a' vélekedés
 hasznosnak lenni, mivel-hogy egy ideig
 a' vérnek folyását meg-akadályoztatván, az
 mirigyeknek ereit meg-tágítja, mellyre
 el-botsátván a' köteft, mint egy erőszak-
 kal a' szivtől ki-vitették nagyobb indú-
 lattal circulatio által a' meg-szorított mér-
 ges materia , és a' meg-tágított ágyék-béli
 mirigyekre adgya ki magát : Azért a' sze-
 mes Borbéllyok ezeket lelkek esméretek
 fértelme nélkül eleint végben vihetik , ha a'
 vérnek bővségét tapaszttalandgyák.

§. XV.

Immár elég légyen első napokban , az
 belső és külső orvoságok által az egész
 testnek veszedelmét a' mennyire lehet
 hátra tartóztatnunk : ezen közben fok-féle
Symptomák támadnak, mellyek az orvos-
 ló szemeinket magokhoz vonnyák, tudni-
 illik a' fő-fájás, szédelgés, elmének el-
 tébolyodása, hőség, izomjúság , nyelv-
 száradás, torok-fájás, sziv - szorongatás,
 el-ájulás , hányás, has-menés, tiendes
 alom-

álomnak bontakozása, némelly tagoknak
 őlzve lugorodása, és a' mi leg nagyobb,
 a' guga, és a' pokolvar.

§. XVI.

A' fő-fájás, szedelgés, elmének el-tibolyo-
 dása, álom-beli nyughatatlanság, és a' görts, a'
 vérnek töltöttebb való meg-ritkülása miatt
 lévő ereknek ki-terjelztetett állapotjáról
 származnak, midőn az, a' természet-ize-
 rint-való elevenítő mozgásoknak inait
 nagyobb őlzve vonásra kényszerített, mel-
 lyek, mint-hogy a' hévség és a' nervu-
 foknak őlzve lugorodása által okoztat-
 nak, könnyű lézen az hévség ellen való
 porokkal, és az inakat lágyító általható
 eszközök által le-tsenesíteni: Ilyen ere-
 jű a' széki-fű virágjának főt vize, mon-
 dola, citrom, harang-virág, bogátskóró,
 tők, és a' dinnye-magnak, temperáló vi-
 zekkel el-kéztettett enyhítő reiek, mi-
 dőn azokkal, Castoreumot, Cinnabarist,
 salétromot egyvelitünk. e. g. *Recipe:*

Pulveris Epileptici Marchionis.

Dentis Hyppopotami, ana drach. unam.

Succini albi præparati.

Cinabaris Antimonii.

Nitri depurati, ana scrupulum unum.

Castorei.

Camphoræ, ana grana tria.

Laudani opiatu, granum semis.

misce

miscé, dividatur in 6 partes æquales. Detur, signetur. Főnek és szívnek szorongatattási ellen való por, mellyből egyet minden negyedik órában közönséges, vagy fejrőliliom vízben bé-vehetni.

A' fejedet ilyen köttéssel is bé-kötheted: végy morsalékos kenyeret, bozavirágot, kűmőly, és fenyő-magot egy kevés camphorral, lágyítsd-meg a' III. Rész. 10. §. említett etzerben gyengén, és dupla ruha közt fél-szárason ted a' fejedre. En ezzel szoktam szerentséssen elni. *Recipe:*

Aquæ Verbenæ, uncias duas.

Rosarum.

Melissæ, ana unciam unam.

Aceti Rutacei, unciam semis.

Nitri depurati, scrupulos duos.

Philonii Romani, scrupulum semis.

miscé, detur, signetur. Fő-fájás ellen való elzköz, mellyel gyakran ruhákat ásztatván, fejedet bé-kötheted.

Némelleyek szerentséssen a' talpára melegen téznek kovással egyvelített úrmót, főt, és etzeret.

§. XVII.

Az hevőség, szomisság, nyelv-száradás, torok-fájás, mivelhogy a' dögletes forró hideglelésnek valóságos követő változása, ezek magától is elmúlnak forroság ellen való orvosságoktól; Azért a' víz-italban,

ban , egy vagy két kés-hegyeni salétromot , vagy a' Citromnak levét tehetni , vagy pedig Gallitzkő, salétrom , és lónak megédesített Spiritusával , kinek-kinek tetzélése szerint meg-savanyithatni. Jó gyakran ilyen porotskát-is vízben bé-venni. *Recipe :*

Pulveris Bezoardici majoris Wedelii.
Arcani duplicati.

Nitri depurati , ana scrupulum semis.
misce , detur.

§. XVIII.

A' szívnek szorongatottságát , el-ájtást , hányást , és a' veszedelmes has-menést , erősítő eszközökkel kell meg - kerülnünk , ha a' belső hévség meg engedi , jó borral , citrom , és birs-almával készített eledellel. En ennél jobbat nem tapasztaltam a' forróságban-is , a' melly nem csak a' has-menést moderálja , de az éjjeli nyugodalomra-is elég-séges álmat okoz. *Recipe :*

Diascordium Fracastorei , drachmam
femis.

Pulveris Bezoardici majoris Wedelii,
scrupulum unum.

misce fiat lege artis bolus. Detur, signetur,
Éjjelre hányás , és has-menés ellen egyszerűre való bolus.

Illyen

lilyen itall ül-is gyakran bé-vehetni, két s-három kanálnyi. *Recipe:*

Aquæ Cardui Benedicti, unciam unam
femis.

Cinamomi cydoniatæ, unc. sem.

Coralliorum præparatarum, drachm.
unam.

Nitri depurati, scrupulum unum.

Diascordii Fracastorei, drachm. unam
femis.

Syrupi Coralliorum, drachmas tres.
misce, Detur.

Ha a' has-menés nagy veszedelmet jelent, rá szemmel egy árpa szem nyomó *Theriaca Cælestis* egyvelitvén együzere bé-lehet venni.

Külső képpen, a' gyomorra tehetni kovászbúl s-Therjékbúl és etzerbúl el-készített Flastromot, vagy pedig ürömbúl, földorméntábúl, szék-fübúl, kőménybúl, Izeretsén-dió-virágbúl, szöktübúl, etzetben mártott fatskót.

A' has-szorítás, midőn a' szeleknek és a' forróságnak nagyobb okot ad, tsak mézbúl, és sóbúl, vagy-is szapanbúl tapot készitvén, avagy tésma golyóbist, vagy széki-fübúl clystirt adhibeáhatni, hogy belső indító orvosággal az veszedelmes has-folyásra okot ne adgyúnk.

A' szüntelen való álomra hajlandókat, kiáltással, fel-rázással, a' talpát s-tenyerét

rét ruha főprővel való vakarással kell fell-
 ebreszteniük, kiknek midőn ezek nem
 hafználnának, az orrok alatt erős *Spiritus*
salis armonici, egynéhány *Castoreum Essentia*
 tsöpökkel egyvelitvén, szagolásra tarthat-
 ni. Belsőképpen - is az említett ezetbül
 lehet venni két kanállal, *Citromnak* ki-fa-
 rtart levébül egyel, *Melissa* vizbül 4. latot,
 és azzal őket fel-serkengetni.

§. XIX.

A' *Mirigy*, avagy a' *Guga*, midőn hamar
 mutatódik, az mint-hogy minden vesze-
 delmes *symptomákat* le riendefit, így min-
 den móddal azon kell lennünk, hogy az,
 vizfiza ne térjen szivére, és reménsége ki-
 vül szörnyű halált ne okozzon a' beteg-
 nek, hanem jó lágyító Flastrommal érlel-
 lyük, és annak idejében ki-borsátván a'
 materiát, annak sebbét az meg-ementendő
 mód szerint gyógyítsuk. Az ágyék haj-
 lásban kelő *Guga* leg közönségesebb,
 mellynek kelését maga is a' nyavalyás meg-
 tudgya, ha ottan valamelly fájlaló nyila-
 lást az meg-tartóztattot lehelletti által érez.
 Ezen gugának kéfedelmes ki-kelesét, hójag
 szitató Flastrommal, (vesicatoria) jobban
 segitheted, midőn alatta való rézire azt
 aplicálad, úgy, hogy a' széli, a' kemény mi-
 rigynek helyét valamennyire érhesse :
 Ezt 9. vagy 10. óra múltán fel-nyithatod,

és a' folyását tsak káposzta, vagy veres répa, vajas, és répa olajos levélnek reá tételivel promoveálhatod, más nap szivtató, lágyító, és érlelő probált cataplaszmát tethetz reája. e. g. *Recipe:*

Herbæ Malvæ.

Altheæ.

Mercurialis.

Florum chamomillæ, ana manipulum unum semis.

Seminis Fœnu-græci.

Lini, ana unciam unam.

Farinæ Fabarum, unciam unam semis.

Ficum, numero tres.

Bufo-num cineres, unciam semis.

Croci, scrupulum unum.

Concisa, contusa, dentur. Ezt vizben vagy tejben főzd-meg, és melegen dupla ruha közt tedd a' gugára.

Avagy végy veres hagymát, a' mennyi kívántattik, jó erős erzetben mártott itató papirosban foglal-d-bé, porás hamu alatt fűsd-meg, melyet egy kevés Therjékkal, vagy irós vajjal ölzve timporálván, tedd reá. Igen alkalmas a' kovász, sóval, és a' meg-törött mustár maggal való *Cataplasma-is.*

Avagy végy egy nagy veres-hagymát, melyet a' béliből ki-üresítvén, töltsd tele Therjékkal, szappannal, és irós vajjal, fűsd-

fűsd-meg, és őlzve timporálva, tedd reá. Ezeket két nap continuálván, azután lágyító *Diachylum*, *Melilotum* Flastronot tethetz hegyiben mind addig, még a' ki-fakadásra nem alkalmas, melly ha magától meg nem fakad, nem-is lágyúlt-meg annak rendi szerint, itt, mint a' fontanelánál cauteriummal ex *butyro Antimonii*, *Calce viva*, vel *Mercurio coagulato* élhetz, melly után a' lágyító elzközök azt hatalmasabban érlelik. Némelleyek egyedül ezen Flastronmal élnek. *Recipe* :

Gummi Galbani, aceto dissoluti.

Emplastri Oxycrocei

Diachylon cum gummis.
ana quantum vis.

Az varas afzszú békának, némelley Doctorok nagy méreg szivtató, és lágyító erőt tulajdonítanak, midőn ezeknek egészségs időben, ki-kelletkor, és nyáron fejeket fa-nyárrsal által szúrják, és a' nap-szellőnél meg-szárazztván, azt kalapáccsal meg-lapittyák, és a' kemény Gugának helyére, rósa, vagy az említett etzetben bé-mártván fel-kóroztattik, mellynek applicatioját mind addig continuállyák, még a' bé-szivárodot méregtől, annak fel-putadását többször nem tapasztallyák.

§. XX.

Némelleyek ama híres Amstelodámban

Pra-

Practicaió néhai *Barbette Pál* Doctossal a' Gugát nem érlelik, hanem ezen nevezetes Flastrommal melly *Emplastrum magneticum arsenicalen*ek nevezettik, szerentséssen minden mérgét ki - szivattyák , és így hirtelen a' mirigyét minden veszély nélkül el - szélcsztik. De ezen Flastromot úgy javasolják, hogy minek előtte fel - tennéd , vesicatoriomot, a' hell a' bőr kemény, először operály , és a' vizet ki - botsátván tedd helyibe, mellynek dagadása ha el nem múlna, másodikát, s. harmadikát - is fel - tehered, midőn először a' varát, egy kevés Therjékkal Unguentum Basilicumot őszve kevervén, a' Flastrom alatt el - választottad. Egy Fő - Medicus meleg hamunak gugára való fel - tételivel hasonlóképpen szerentséssen élt, midőn azt azzal el - oszlatta vagy inkább ki - szitatta volna. A' honallyán lévő gugát - is e' szerint lehet orvosolni, de a' füle tövön, nyakán, és más gyenge bőr alatt lévőket, tiák lágyitanúnk kell, ne talántán hirtelen való szittató vesicatoriummal a' lélegzetnek szoros út - tyát el - rekesztvén, duplázzuk a' halálnak okát.

§. XXI.

Midőn azért a' Flastrommal a' Gugának mérges dagadálát ki - szitattad, vagy lágyító Cataplasmákkal és Flastromokkal meg - érlel -

érleltetted, magátul pedig ki nem fakad, hogy a' vérrel ismét némelly subtilis materiája ne közösfülyön, alatta, az mint a' ki-folyásra leg-alkalmatosabb helynek lenni itéled, lancettával meg vágthatod, és ki-nyomván lassán, kérovel, és cleint illyes digestivummal élhetz; *Recipe:*

Scordii subtilissimè pulverisati, drachmas duas.

Vitelli unius ovi.

Therebinthinæ Venetz.

Mellis.

Ungventi Apostolorum, ana unc. sem. is. misce, detur. Azután más sebnek gyógyítása szerint, vigyázzván, hogy a' sebbel együtt némelly mérges hátra maradott materiának részetskéje, az melly az új Pestisnek születését okozná, hamar bé ne gyógyúlyon, *Diachylum, Magneticum, Miraculosum, de Meliloto, Defensivum rubrum,* Flastromokkal orvosolhatod.

A' ki Borbélly nélkül nyavalyáskodik, maga-is árpa lisztből, egynehány tojásnak sárgájával, mézzel egy kevés sótt öszve timporálván, Flastromot készíthet, és n. elegenden, vastagon ruhára kenvén, gugájára teheti, melly annak idejében midőn magátul meg nem fakadna, annak alsó részén, éles késnek hegyivel, jó széles lyukat vághat, és ki-nyomván, gyenge ruhából való kérojét bé-

márthatty , de fő-nélkül a' nev-zet: Fla-
stromnak meg-melegedet eszközeiben , és
igynyitva tartván addig tisztithattya, még
a' természet maga minden symptomáknak
el-maradásával meg nem gyógyította.

§. XXII.

A' *Carbunculus* , avagy a' *Pokolvar* , igazán
pokol kinnyához hasonlítottik , mert an-
nak tüzes éggető ereje, a' szivárványos fő-
tokból-is ki-tetzik , és fene tulajdon ágá-
ból. Ezt hason oképpen vagy §. 20. meg-
említett *Magneticum* Flastromal tractálha-
tod, midőn először *Butyrum Antimonium*-
mal, hogy a' tüzes var separáltathasson,
meg-kented, vagy pedig ilyen kása torna
Cataplaszával annak fájdalmát és-el-vá-
lasztását enyhitheted *Recipe* :

Radicis *Consolidæ majoris* ficci.

Herbæ *Scordi* ficcæ, ana drach. duas.

Radicis *Althææ* ficci.

Farinæ feminis lini cribratæ.

Pollinis farinæ tritici, ana unc. unam.
fiat pulvis subtilis, cui affunde aquæ com-
munis quantum satis, coque paululum, ut
mucilagines solvantur, & compositio ad
pulticulæ crassioris formam deveniat,
cui adde,

Melis.

Therebinthinæ.

Unguenti *Apostolorum*, ana unc. tres.

Picis liquidi.

Unz

Unguenti Basiliconis, ana drach. duas.
Vitellum unius ovi.

Croci, scrupulum unum.

miscé, detur. S. Ebből ruhára bőven ken-
vén, kétszer s-háromszor-is napjában a' Po-
kolvarra teheted, mellyet a' separatió után
digestivummal (§. 21.) gyógyíthatod. Itt
a' szegényeknek Flastromok lehet az ezer
jó-fű, therebinthinával, és rósa mézzel;
vagy pedig az itató papirosban sült veres
és fok-h: gyna, midőn azt Therjekkel, és
Terpentina olajjal őszve timporálván, fel-
kötik. Némeltyek, hogy a' Separatiót
előbb mozdítsák, scarificályak a' po-
kolvart először, hogy a' benne lévő meg-
rekettvér, és a' viz ki-follyon: Máfok, mi-
dőn fel-hójjagzik, annak vizét egy olló
metzéssel ki-botsáttják, és a' pokolvart
meleg campho os égett borral, a' mellyben
egy kevés Therjéket-is el-olvasztanak, meg-
kenyegetik, melynek h: gyiben ilyen érle-
lő Cataplasmát téznek. Végy Mézből
négy kanál al, kovázból hárommal, két
tojásnak fargájával egy lot szappant ősz-
ve keverj, és ély véle mind addig, még
a' pokolvar le-nem esik. Hogy ha alatta
a' fene vad hús romlandóságra indulna,
Egyptiakummal, vagy *Unguento fusco* *Wriser*
el-vasalozhatod, vagy illy præparált kenet-
tel: Végy két kanál mézet, két tojásnak

fá gáját, égetett tinsóból, *Gentiana*, és *Arctolochia* porból egy egy nehezéknyit, egyvelitve tfinály kenetet belüle. Midőn pedig a' fene vad-hús nagy inflammatiót, s-*Gangrænát* okozna, azt el szélesztheted illy eszközzel. Végy egy lot üröm söt, ezer jó fűből, bozza, és szék-fű-virágokból egy-egy maroknyit, mellyet mind őlzve egy itze tiszta vízben egy fertály óráig főzd meg, és az által szurtt *Decoctum* hoz tégy jó *Camphoros* éget borból tizenkét latot, *Therjék*ből négy latot, mellyet gyakran melegen dupla ruhával hegyibe teheted, még tudni-illik az *inflammatio* el nem olzlik.

Hogyha immár látod a' fene vad-húsnak romlandó voltát, és a' nyavalyás meg-engedi, az el-határozott veres, vagy kékes udvarát a' *Pokolvar*nak, *Camphoros*, és *Therjékes* erős égetett borral megmoshatod, és annak fene varát tűzes vassal, vagy *Butyrum Antimonium*mal az eleven húsig meg-égetheted, és így *digestivum*mal tisztithatod, és *defensivum flattrom*mal békötheted. Probált dolognak mondgyák, a' tudós Orvosok között is némellyek, a' *Zaphir* kőnek *Pokolvar* körül lassan való kőnyúl-vitetésének erejét, mind addig, még annak helye meg nem kékül; söt még a' *Pokolvar*nak tűzét-is hogy azzal el-
óltal.

óltathatni, nem különben mint a' vízzel a' tüzet, bizonyítja *Gabelchoverus D.* A' kinek ezen drága kő nints értékében, egy jó fele crystál - üveggel-is hasonló operatiót és effectust tehet, ha azzal, a' napnak sugári által környüi vitetését erősíti.

§. XXIII.

A' *Petechia*-béli fakadékok, mint - hogy gyakorta halálnak jelenéi a' Pestisben, ha valami orvofságot szenvednek-is, ime az említett medicina-béli orvofságok között való temperáló Bezoar portál gyilkos indúlatyokat meg-szeliditheted. De akarnám inkább, hogy mértékletlen életek által egészséges véreket annyira meg nem főtőztetnék, és ilyen nyavalya-béli veszélnek okot szánzándékkal ne adnának azok, a' kiket a' természet más - képpen szép talantommal fel-ékeftett. Azért én ezeket az én Diæta - béli jó - indulattal írott Tanátslásómnak szorgalmatos által-olvasására relegálok, egyfzer s-mind-is kérem hogy az izetlen, de hasznos, és az értelemmel egyet értő Reguláim szerint élyenek az egészséges időnek napjaiban, ne talántán ez Észte időben, (kitő az Ur Isten őrizzen) haborúságnak idején, az meg vesztegetett s-egésztelen aér miatt, az Pestisnek dühös fulánkja, rajtunk kegyetlenül el-ne hatalmazzon.

§. XXIV.

Hellytelen szokás az mi Országunkban, hogy mind a' Pestis-béli időnek, mind pedig azután való ki-tűrázott egészséges nap fénynek alkalmatosságával, némelly helyeken nem hogy az meg ólthatandó dögleletes materiának el-temetetésére igyekeznénk, hanem annak szikráját újjobban fel-indítván, el-terjelztik. és magok gondviseletlenségekkel az második veszedelemre okot adnak; erre való nézve, minnek előtte irásomat bé-fejezzem, mind a' betegeknek, mind a' környülöttök lévőknek rend-tartásoknak gondviselesek felül rövidcen értekezem.

XXV.

Az Pestisben lévő betegnek hogy gondját vitellyük, az Keresztényi szerezett int arra bennünket, nem illetlen és ártalmos mód szerint, a' hideg s-nedves aeróban egyik házból a' másikában való hirteltattással, hanem bé-zárt inficiált házban lévő gondviseelő eszközöknek el-rendeltetésével együtt, kinek-kinek értéke szerint jobbulásának, vagy halálának idejéig való el-tartásával; mert bizonytalmondhatom, hogy gondviseletlenség miatt sok ezer emberek halmag az mi Országunkban a' dögleletes nyavalyában, és ugyan ez az oka, hogy nálunk ez a' nya-

valya

valya olly foganatos, és fok esztendeig is
 áthatatossan meg-maradandó. Meg-gyó-
 gyulván a' beteg, ruháját, ha a' nélkül el-
 lehet meg-égette, szobáját, minek előtte
 benne lakna, tisztogattassa, és füstöltette;
 minden fa, vagy ón edényét erős luggal,
 és sós vízzel egynehányzor mologattassa,
 a' falakat ürmös és Fenyű-fának vízzel
 meg-óltatott mézszel újjonnan fejerét-
 tette. füstel, és tündes nappali szellővel
 azt száritgattassa, és így, az Ur Istennek
 hatalmas meg-óltalmaztató ajándékiért ha-
 lákat adván, minden félelem nélkül házat
 ismét lakhattya.

§. XXVI.

Az orvoslás közt, a' betegnek szobáját
 tisztán, jó-illatú eszközőknek ki-gőzölgeté-
 sével kell tartani, az izzadás alatt az álmát
 minden mó lon távosztatni; a' has-menést a'
 nyavalyának le-tfen desítése előtt meg nem
 indítani: leg-inkább mértékletes legyen a'
 beteg az eledelében, fok vért okozó leve-
 sekkel a' tisztátalan testét ne hizlallya,
 hallat, sós, keserű, és nehéz emésztető
 étellel ne éllyen; kappan, tyuk-fi, fo-
 golly, bárány és borjú-húsnak a' levét Ci-
 trommal, és más orvosságos eledellel, úgy-
 mint: sóska, ökör nyelv, melissa, tengeri
 szőlő, birs-alma, rósa, bozza-virág etzet-
 tel orvosollyák; mellyeknek bővebb adá-

sára csak azért sem kell harmad napig kinfizeteni, hogy a' gyomornak munkája által a' természet az egészséges izzadattúl hátra ne vonyattassék. Midőn pedig immár az erőtül függne a' gugának megérlelése, akkor bővebben lágy tojással, és jó erősítő levelekkel élhetnek. A' kik erőtlenségek miatt az ételhez való appetitustól megfogyatkoztanak, izükséges, hogy kevés étellel lókat tápláló orvosságos edelt rendeljünk, a' kiktől kitélik ilyen kotsfonyas levelet készítettén. Végy egy jó kappant, megtisztítván, és bozza virág etzettel megöblögetvén tontostúl együtt vagdald őszve, és gyenge félfont borjú hússal fődd alatt főzd meg, (ha tligád, rákod, tekenyős-bekád, foglyod vagy on, erősítik a' levedet) tégy hozzá egy, vagy két őszve metéit Citromot hejastúl, veres rósa confervábúl négy latot, jó édes óborbúl tél meszelt, mellyet mind őszve megfőzván, tizra asztal készkenőn fatsard által, és megaluván, a' kővérjétül válazdel, mellybül egynehány kanálnyit megmelegítvén Ctromos - levesben erősítésére, és gugájának megérlelésére beadhatsz. Szomjúság ellen való itallya légyen a' scorzonera gyökérbül, raspolyt szarvaszarvbül, és citrom hejábül való főtt-viz. A' izegények, tizta, vagy árpa főtt vízzel

meg-

meg - elégedhetnek, ha azt citrommal, vagy etzettel meg - savanyították. Ha valaki jó ízű itallal kíváná izomjúságát meg - őltani, illelt præparáltathat. Vegy három citromot héjastúl, meteld darabokra, jó forma üvegben tévén, tölts közönséges és rófa vízből egy - egy mezelt reája, somlai ó borból egy itzét, lemonya syrupusból, vagy fejer Czukorból, a' mennyire jó ízét érzed, meliyel, midőn nagy hevséged vagyon, orvosság gyanánt feilül meg - említett főtt víz mellett, tetzéd szerint élhetz. A' többiekről a' Symptomáknak orvostásinak alkalmatosságával értekeztem, azért azokban mátolást itt nem tézek.

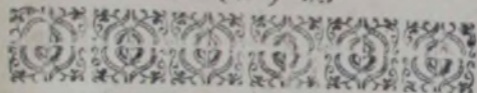
§ XXVII.

Mivelhogy némelyeket az Ur Isten, az betegeknek Lelkeket a' boldog halárra való elkészítésekre, némellyeket a' Testi szükségeknek orvos és eledelbéli szorgalmatos gondvilélélekre rendelt, imé azoknak halznokra, egy præservativum - béli tãnátsommal ezen irásomnak végét bé - fejezem.

§. XXVIII.

Az Lelki Atyák, Orvoslók, Borbéllyok, és más szolgálatra rendelt emberek, magokról - is egyízer s - mind hivatalyokban gondot viselyenek, hogy tudatlanságokból ártalmas illettések által magokra veszedelmet ne vonyanak. Minek - előtte azért

az ollyas betegeknek látogatására mennének, üres gyomrokat, a' mint felül irám, vajas kenyérrel, és ó ürmös borral erősítsék, vagy ha azzal természetek nem egyezne, szokások Izerint levest, Théet, Cafféct, vagy Csokoladét körpögethetnek. A' betegekkel való dajkázkodásokban, nyálokot el ne nyekyék, vagy pedig étellel és itallal gyomrookban a' gőzölgő izzadásnak mérges rézfetskéjeket bé ne szállítsák, hanem magok tiszt-béli hivatallyoknak végben virele után, csak hamar, othon szájakat s-kezeiket etzetes vízzel meg-mosogassák, ruhájokat meg-változtatván, szellőzni ki-tergyék, és ha az idő megengedi Théé, Caffée, vagy Sállya meleg viznek itallyok után gyenge izzadásra Tefteket alkalmazzassák. De elég legyen immár, mind a' Pestist ke-ülőnek óltalmazására, mind pedig a' Pestisben életnek oktatására való tanáts-béli irásom. A' főséges Ur Isten fordítsa-el az mi édes Hazánktúl ezen dőgleletes gőzölgő materiának szikráját, és legyen minden mi Keresztviselesünknek idején egyedül az mi óltalmánk, engegye egyfizers mind, hogy ezen tsekély munkátskám fogaratos legyen mind ő Sz. Felsége Szentséges nevének ditsőségének fel-magasztalásában, mind pedig szükülködő felebarátomnak meg-óltalmazásában,

A' Tractátusban lévő leg-hasznosabb dolgoknak

MUTATÓ TÁBLÁJA.

ELSŐ RÉSZ.

- A'** Pestisnek természet-béli vóltárúl, és eredetiről. pag. 1. mellynek
Derivatiója. §. 1. pag. 1.
Jövendőlése. §. 5. pag. 4.
Jelen - lévő jelenségi. §. 6. usque ad 10. pag. 7.
Külömbisége a' más közönséges nyavalyák-
túl. §. 11. pag. 10.
Külső el-kezdendő oka. §. 11. - 17. p. 10.
Belső valóságos oka. §. 18. pag. 16.
Definitiója, avagy meg-magyarázott ha-
tározattáfa. §. 19. pag. 17
Az el-ragadáshoz némelleyeknek hajlandó-
ságok. §. 20. 21. pag. 18.
Végső ki menetelnek jelenségi. §. 22. p. 19.

MÁSODIK RÉSZ.

- A'** Pestisnek természet-béli praeservatiójá-
rúl pag. 23.

Annak külömb-féle praeservatiója. §. 2.
pag. 23.

I. ARTICULUS.

*Az Istenes és Lelki óltalmazásnak meg- emlé-
keztetéséről.* §. 12. pag. 24.

II. ARTICULUS.

*A' Politiai Magistratus óltalmazásának meg-
emlékeztetéséről.* §. 1. - 3. pag. 25.

III. ARTICULUS.

*Az Orvosi óltalmazató eszközöknek Tudomá-
nyokról.* pag. 28.

*A' Pestist okozó külső mérges materiának
külömbőségé.* §. 1. - 3. pag. 28.

*A' nyállal bé- szivárodandó materiának óla-
talmazó eszközei.* §. 4. pag. 29.

*Az eledellel, és más utakon bé- sziváro-
dandó materiának óltalmazó belső efz-
közei.* §. 5. - 14. pag. 29. *külső efz-
közei.* §. 15. - 18. pag. 38.

IV. ARTICULUS.

A' Diæta - béli tanítlásnak praeservatió'áról.
pag. 42.

*A' Diæta által külömb-féle do'góknak vég-
ben viteléről való rendelés.* §. 1. p. 42.

Az aërrel való hasznos éles. §. 6. - 13.
pag. 43.

AZ

Az étellel, itallal, és főrdéssel való hasznos élés. §. 14. - 28. pag. 48.

Az álommal és vigyázással való hasznos élés. §. 29. - 34. pag. 57.

A' testi mozdulásnak, és a' nyugodalomnak hasznos el-követése. §. 35. - 37. pag. 59.

A' különböző hasznos, és haszontalan excretióknak rendelése. §. 39. - 56. p. 62.

Az elme indulatoknak hasznos el-távolztatása. §. 57. - 58. pag. 74.

HARMADIK RÉSZ.

A' Pestisnek Orvoslásárúl. pag. 77.

Az orvoslásra indító okoknak emlékeztetése. §. 1. - 3 pag. 77.

A' nyállal és cledellel bé-szivarodott méregnek orvoslása. §. 4. - 6. pag. 78.

A' lélegzet, és pórusok által bé-szivarodott belső és külső méregnek orvoslása. §. 7. - 14. pag. 81.

A' Symptomáknak orvoslása. §. 15. - 18. pag. 90.

A' Gugának orvoslása. §. 19. - 21. pag. 95.

A' Pokolvárnak orvoslása. §. 22. - 23. p. 100.

A' Nyavalyásnak és a' körül forgolódóknak gond-vifelések. §. 24. p. 104.

